

педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Тил ва адабиёт таълими кафедраси ЧЕТ ТИЛИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ (ИХТИСОС) МЕТОДИКАСИ ФАНИДАН маъруза матнлари

Шарҳ: Ушбу маъруза матнлари умумтаълим ўрта мактабларининг инглиз, немис, француз тиллари фани ўқитувчилари учун мўлжалланган. Бу маъруза матнларидан мактабларда фаолият кўрсатаётган чет тили фани ўқитувчилари ва курс тингловчилари фойдаланишлари мумкин. Тузувчи: Ю.Эргашева – НВПҚТМОИ «Тил ва адабиёти таълими» кафедраси катта ўқитувчиси. Тақризчи: С.Сайдалиев – НамДУ доценти. Маъруза матнлари НВПҚТМОИ тил ва адабиёт таълими кафедраси 2006 йил йиғилишида кўриб чиқилган ва илмий кенгашга тавсия этилган. НВПҚТМОИ илмий кенгашининг 2006 йил йиғилишида нашрга тавсия этилган.

Мавзу: Чет тили таълимида Давлат таълим стандартлари

Мақсад: Ўқувчи-ёшларга умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини хорижий тиллар бўйича талаблари ҳақида маълумот бериш. ДТС талабларини таълим жараёнида жорий этиш орқали ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини такомиллаштириш.

Кутилаётган натижа: Мактабда таълим-тарбия жараёнини ДТС талаблари асосида ташкил этилишини таъминлаш. Ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини ДТС талаблари даражасида бўлишига эришиш.

Кўргазма: ДТС ўқув адабиёти. Мавзуга оид стендлар.

РЕЖА:

1. ДТСнинг умумий тавсифи
2. Чет тиллари бўйича ДТС ва уларда ўқувчиларни билим, кўникма ва малакаларига кўйилган талаблар.
3. Чет тиллар дарсларида ўқувчиларни билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчилар умумтаълим тайёргарлигига, савиясига кўйилган мажбурий минимал даражани белгилаб беради. ДТС таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзаги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият кўрсатаётган турли муассасалар (давлат ва нодавлат) таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шарти амалга оширилиди. ДТС ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Умумий ўрта таълимнинг ДТС ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра давлат, ҳудуд, мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради ҳамда энг асосий ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобилиятлари ва қизиқишлари устиворлигидан келиб чиқади.

ДТС бажариш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатаётган мулкчилик шакли ва иродавий бўйсинишидан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Умумий ўрта таълим ДТС ишлаб чиқишда қуйидаги меъёрий ҳужжатлар асос қилиб олинди:

«Таълим тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш билан фармонлар, фармойишлар ва асарлари;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизими учун ЛТС ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида» 1998 йил 5-январлагги 5-сон ҳамла

«Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида» 1998 йил 13 майдаги 203-сон қарорлари;

ЎзРСТ 1.0-92, Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими;

ЎзРСТ 1.1-92, Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими. Ўзбекистон Республикасининг стандартини ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби;

ГОСТ 1.5-93. Давлатлараро стандартлаш ишларини олиб бориш қоидалари. Стандартларини тузилиши, баёни, расмийлаштирилиши ва мазмунига бўлган талаблар;

ЎзРСТ 1.9-95. Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими. Тармоқлар стандартларини ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти қуйидаги принципларга таянган ҳолда ишлаб чиқилди.

- давлат таълим стандартнинг давлат ва жамият талабларига, шахс эҳтиёжига мослиги;
- ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ҳамда фан-техника ривожланиши билан боғлиқлиги;
- умумий ўрта таълимнинг бошқа таълим турлари ва босқичлари билан узлуксизлиги ва таълим мазмунининг узвийлиги;
- умумий ўрта таълим мазмунининг инсонпарварлиги;
- таълим мазмунининг Республикадаги барча ҳудудларда бирлиги ва яхлитлиги;
- умумий ўрта таълимнинг мазмуни, шакли, воситалари ва усулларини танлашда инновация технологияларига таяниш;
- педагогик тафаккурда қарор топган анъанавий қарашлар билан «Таълим тўғрисида» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Қонунларида ифодаланган талабларнинг узвийлиги;
- илғор демократик хорижий мамлакатларнинг таълим соҳасида меъёрларни белгилаш тажрибаларидан миллий хусусиятларнинг ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш.

Умумий ўрта таълим 2 босқичдан иборат бўлиб, бошланғич (1-4 синфлар) ва умумий ўрта таълим (1-9 синфлар)ни қамраб олади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти бишланғич ҳамда умумий ўрта таълим ниҳоясида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларининг минимал даражасини белгилаб беради.

Ҳар бир синф якунида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар таълим предметлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларида ўз аксини топган.

Ўқувчи чет тилларидан бирини ўрганиш жараёнида қуйидаги билим, кўникма ва малакаларини эгаллаши шарт:

- чет тилидаги матнларни (19 дақиқада 350 та сўз) ифодали ўқий олиш;
- содда мазмундаги матнларни тушуниш;
- матнларда ифодаланган турли даражадаги ахборотларни тушуниш;
- 100-120 сўздан иборат бўлган ўртача мураккабдаги матнни чет тилидан она тилига ва она тилидан хорижий тилга таржима қила олиш;
- ўқиш китобига таянган ҳолда оғзаки нутқ кўнималарига эга бўлиш;
- конимикатив мақсадларга йўналтирилган оғзаки мулоқот кўнималарига эга бўлиш;
- диологик ва монологик кўнималарига эга бўлиш;
- суҳбатдошнинг нутқини тушуна олиш;
- матндан диалог кўчира олиш;
- ўқилган ёки эшитилган матнга таянган ҳолда режа тузиш ёки тезис ёза олиш;
- табрикнома ва мактуб ёза олиш.

Ўзбекистон Республикасида ҳаётнинг барча соҳалари-фан, маданият, ишлаб чиқариш бўйича халқаро алоқаларнинг ривожланиши ва кенгайиши мутахассислик хорижий тилни билиши заруриятини келтириб чиқарадики, «Таълим тўғрисида»ги Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳам шуни талаб этади. Бу умумтаълим ўқув предмети

сифатида хорижий тил мақомини оширади. Бу жамиятнинг иқтисодий-ижтимоий, илмий техникавий ва умуммаданият тараққиётининг амалий омили, тил тайёргарлиги эса узликсиз таълимнинг уни халқчиллаштиришнинг муҳим қисми бўлиб қолади.

Мазкур ўқув предметнинг асосий мақсади ўқувчиларни хорижий тилни турли шакллари орқали муомала воситаси сифатида эгаллаши.

Давлат стандарти хорижий тилларни ўқитиш бўйича асосий меъёрий даража ҳисобланиб уни эгаллаш мактаб турлари ва ўқув курслари хусусиятидан қатъий назар мажбурийлик ва унинг низомлари ўқувчиларни хорижий тилларни эгаллаши минимал даражасига минимал балл, минимал баҳо бериши лозим. У узликсиз таълим тизимини амалга оширишидан, ўқувчиларнинг мактабни битирганларидан кейинги фаолиятида хорижий тилларни янада чуқурроқ ўрганиш ва уларни бевосита қўллаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Мазкур мақсад нутқ фаолиятининг турли кўринишлари, хорижий тилда сўзлашувнинг турли усуллари назарда тулади. Сўзлашувнинг диалог ва монолог шакллари, ўқиш, нутқни эшитиш орқали англаш, ёзиш (эшитиб тушуниш).

Тилнинг амалий асосини эгаллаш ўрта мактабда етарли даражада мустаҳкам ва барқарор бўлиши лозимки, бу академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида яна мукамал ўрганиш мувоффақитини таъминлайди.

Амалий мақсад тарбиявий, таълимий ва мақсадларни ривожлантириш мазмун орқали амалга оширилади. Таълимнинг тарбиявий аҳамияти қуйидагиларда акс этади: ўқувчилар шахсини шакллантириш, ҳамжихатлик, дўстлик ва халқлар ўртасидаги ўзаро тушуниш туйғуларини ривожлантириш, дунёга қиёсий – хиссий муносабатда бўлиш, ўз маданияти, тили ўрганиётган халқлар маданиятига ижобий муносабатда бўлиш, хорижий тилга ўрганиш муҳимлиги ва унинг алоқа воситаси сифатида фойдаланиш эҳтиёжини тушуниш.

Ўқитишнинг таълимий мақсади қуйидагилардан иборат: ўқувчиларнинг фиологик ва умумий дунёқарашини, мантиқий фикрлашни ривожлантириш, тили ўрганаётган мамлакатнинг ўрф одатлари, анъаналари билан таништириш, миллий ўзлиги ва миллий маданиятлар эришган ютуқларини чуқур англаш; умуминсоний маданият ривожини англаб етиш.

Ўқувчиларнинг ижодий фаолияти билан белгиланадиган таълимнинг ривожланиш мақсади қуйидагиларда акс этади: алоқанинг янги ҳолатларида тил бўйича эгаллаган билим, кўникма ва малакаларни таҳлил қилиш, бир тизимга солиш, таққослаш, умумлаштириш ва ижодқорона қўллашни ривожлантириш, ўқувчиларнинг тил бўйича ҳозиржавоблиги, мустаҳкамлигини шакллантириш, хорижий тиллар соҳасида кейин ҳам мустақил равишда ўз билиминини оширишга ундаш.

Хорижий тилларга ўрганиш вазифалари қуйидагилардан иборат:

Хорижий тилни эгаллаш кўникмаларини шакллантириш ва жамоатчилик фаолияти учун зарур бўлган воситалар билан таъминлаш, ижтимоий-маъиший, ижтимоий-маданий, ижтимоий-сиёсий, расмий ишбилармон доираларда мулоқотга ўргатиш, тил қобилиятини шакллантиришни таъминлаш, тили ўрганилаётган мамлакат маданиятини яқиндан таништириш.

«Хорижий тиллар» учун ўқув режаси 510 соат ажратилган бўлиб, V-IX синфлар бўйича қуйидаги тақсимланган.

Синфлар	V	VI	VII	VIII	IX	Жами
Хафталик ўқув соатлар миқдори	3	3	3	3	3	
Йиллик ўқув соатлари миқдори	102	102	102	102	102	510

Хорижий тилларни ўқитиш асосий компонентлари қуйидагилар: ўқитиш материали (тил, нутқ), турли нутқий фаолият турларида билим, кўникма, малака, фанмазмун (мавзу, мулоқот, матнлар, ҳолатлар), этник-маданий материал (лингвомамлакатшунослик, мамлакатшунослик).

Минимум луғат тарзида расмийлаштирилган, оғзаки нутқдан фойдаланишнинг лексикграмматик минимум – 700 дан 800 лексик бирлик (ЛБ)(лексика мулоқот мавзулари бўйича гуруҳланади); ўқиш, таниш ва тушуниш учун рецептив лексик-грамматик минимум камида 1800 – 2000 ЛБ.

Тил бўйича билим, кўникма ва малаканинг шаклланиши:

- талаффуз, оҳангграфика;
- нутқнинг лексик томони: продуктив ўзлаштириш учун 800 ЛБ, шу жумладан, оғзаки нутқни ривожлантириш учун зарур бўлган сонлар, олмошлар, педагоглар, боғловчилар; ўқувчиларнинг потенциал луғатини кенгайтириш учун мурожаат сўз воситалари билими;
- нутқнинг грамматик томони;
- ҳам продуктив, ҳам рецептив ўзлаштириш учун грамматик материал; синтактик (содда ва кўшма гаплар); морфология – сўз туркумлари; артикль, сифат (даражалари), равиш, феъл (феъл тушунчаси- боғланиш, тузулиш ва оддий ҳам мураккаб замон формалари, феълнинг атоқли формалари).

I- Ҳар бири учун зарур бўлган таълим соҳаси асосларини мақсадли, тизимли бўлиши учун мазмунининг минимал ҳажми. Мазкур даража билимни кенгайтириш ва чуқурлаштириш учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

II- даража бу кўпчилик ўқувчилар учун асосий оптимал билимлар ҳажми ҳисобланиб, минимал даражада ўрганилаётган маълумотлар тўғрисида анчи тўлиқ, чуқур тасаввурга эга бўлишни таъминлайди, янги маълумот билан кенгайтиради. Бироқ, умумтаълим доирасидаги билимлардан ташқарига чиқмайди.

III-максимал юқори даража.

Асосий дастур билимларидан кўшимча маълумотларни жалб этган ҳолда ижодкорона фойдаланишдан иборат бу даража хорижий тилни эгаллашдан манфаатдор, уни чуқур ва муваффақиятли ўрганувчан ўқувчиларга қаратилган, мазкур даража ўқувчиларни академик лицейлар ва касб-ҳунар коллажларида хорижий тилларни ўрганишга тайёрлайди.

Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари:

IX-синф битирган ўқувчилар қуйидагини англашлари ва билишлари зарур:

- ўқиш-ифодали ўқиш малакасини эгаллаш, ўқиш топшириқлари асосий ҳабарни ажратиб олишдан (танишиб ўқиш) катъий назар матн мазмунини чуқур тушуниш ва ўзлаштириш, улардаги ахборотни аниқ қилиб бориш;
- бутун ахборотни ажратиб олиш (ўрганиб ўқиш);
- керакли ва қизиқтирувчи ахборотни ажратиб олиш (танлаб ўқиш). Асосий мазмунни тушуниб ўқиш (танишиб ўқиш)ни асосий меъёрий ва мажбурий деб қараш мақсадга мувофиқ.

Назорат бирликлари – боғланган матнлар; назорат учун материал – мураккаб бўлмаган бадиий, илмий-оммабоп, публицистик (газета ва журнал мақолалари) матнлар ва бошқалар. Ўрганиш кўрсаткичлари –ўқиш техникаси ва тезлиги (300 сўз 10 минут), орфографик ва оҳанг тўғрилиги, ифодалилик, матн ҳажми, ўқишга сарф бўлган вақт; 5 % нотаниш сўзни ўз ичига олган фактли ахборотнинг камида 80-90 % ни тушуниш (ўрганиб ўқиш) тахмин, икки тилли луғат сўз ясалиши орқали очилади; ҳажми 1,5 –2 бет, 70 % гача ўрганилмаган сўздан иборат матннинг асосий мазмуни (ғояси)ни тушуниш. Шунингдек ўқувчилар ўрганилаётган тилда болалар учун мўлжалланган газеталар, ўсмирлар журналларини кўра олишлари ва уларни қизиқтирувчи мақолани ажрата олишлари лозим.

Сўзлашув (оғзаки нутқ)-оғзаки нутқ мулоқоти кўникмасини икки йўналишда эгаллаш:

- ўқиш базасида(китоб орқали воситали алоқа);
- мулоқотнинг типик ҳолатларида оддий коммуникатив вазифаларни ечиш жараёнида.

Кутиладиган нутқий маҳсулот ҳар хил турдаги диалогик, монологик ва полилогик нутқдан иборат: сўров, фаолиятга ундов, фикрлар алмашуви, фикрлаш, мубоҳаса.

Диалог турлари: этикет характердаги диалог, сўров-диалог (интервью), ундовчи диалог, диалог – фикрлар алмашуви, диалог – суҳбат.

Текшириш учун материал – нутқ предметини акс эттирувчи нутқ ҳолатлари йиғиндиси; ўрганиш кўрсаткичлари – суҳбатдошни тушуниш (камида 80 %) даражаси, ҳар бир суҳбатдош лўқмаси миқдори, лўқма-саволга жавоб бериш ва диалогни давом эттиришга ундаш киради.

Монологик фикр билдириш - қисқа тасвир, билдирув, репортаж, тавсиф, ҳикоя, шарҳ ва бошқалар; тили ўрганилаётган мамлакатда қабул қилинган нутқий этикет формулаларни ишлатиш. Назорат учун материал мулоқат муҳитини, мавзунини акс эттирувчи ҳолатлар жамланмаси.

Ўрганиш кўрсаткичлари: фикр билдиришнинг коммуникатив вазифага муносиблиги, тил моделлари бўйича кўрилган нутқий иборалар миқдори, камида 10-12 иборани айтиш.

Аудирлаш – эшитиш кўникмаси ва суҳбатдошнинг нутқини тушуниш, ёзувдаги аутентик матн (тўла ва аниқ тушуниш, асосий мазмунни тушуниш); кам миқдордаги нотаниш сўзлардан иборат, бу сўзлар маъносини контекстдан ёки она тилидаги ўқшашликдан аниқлаш мумкин бўлган матнни тушуниш.

Ёзма нутқ - матнлардан кўчирма олиш; ўқилган ёки эшитилган матндан гапириб бериш учун режа ёки тезис тузиш; табрикнома ёзиш, тили ўрганилаётган мамлакатнинг нутқий этикет формулалардан фойдаланиб қабул қилинган истакларини билдириш; дўстлик мактубини ёзиш; таклиф қилинган мавзуда иншо ёзиш, долзарб иш қоғози – ариза, тушуниш хати, анкета, автобиография, телеграмма, бланка тўлдириш; халқаро конверт, бандерол, посилкага манзил ёзиш, берилган мавзу бўйича нутқ ёзиш ва уни расмийлаштириш; ўртача мураккабликдаги 100-120 сўздан иборат ҳажмдаги матнни она тилидан хорижий тилга ёки хорижий тилдан она тилига таржима қилиш. Нутқий фаолият турларини бундай муносабати ўқувчиларнинг индивидуал ўзига хосликларини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш имкониятини беради.

Назоратни бетараф эксперт комиссияси амалга оширади. Иш мактаб дарси шароитида ўтказилади, барча ўқувчилар бирваракайига ишлашади, бажариш шакли эса алоҳида. Анъанавий усуллар билан барча ноанъанавий усуллар ҳам (тест) қўлланилади, ўқувчи албатта эришиш мумкин бўлган ва нимага эриша олишини аниқлаш учун рейтинг (даражали) усули ҳам фойдаланилади.

Бу турли даражаларни белгилаш мезони бўлиб коммуникатив малака мураккаблигига хизмат қилади, у ўз навбатида коммуникатив вазифа мураккаблиги даражасига асосланган. Режаланган иш доирасидаги ўргатишнинг турли даражалари ва улар ташхиси ўқитувчи учун ҳам муҳим. Ўқувчи учун – ўқув мотивациясини сақлаб туриш, ўқитишни давом эттириш кейинги йўлни танлаш учун асос воситаси. Ўқитувчи учун – бу иқтидорли ўқувчини ўз вақтида илғаш, уни қўллаб-қувватлаш, шунингдек қийин ўзлаштираётган ўқувчиларни кўздан қочирмай ўз вақтида чора кўриш.

Саволлар:

1. Умумий ўрта таълимнинг ДТС ни ишлаб чиқиш принциплар нималардан иборат?
2. Ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган мажбурий минимал талаблар нималардан иборат?
3. Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари ҳақида гапиринг.

Тест саволлари:

1. Умумий ўрта таълимнинг ДТС ни ишлаб чиқиш тамойиллари нималардан иборат?
 - а) ДТСнинг давлат ва жамият талабларига шахс эҳтиёжига мослиги;
 - б) ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ҳамда фан техника ривожланиши билан боғлиқлиги;
 - в) умумий ўрта таълимнинг бошқа таълим турлари ва босқичлари билан узлуксизлиги ва таълим мазмун узвийлиги;
 - г) Ҳамма жавоблар тўғри.

2. "Узлуксиз таълим тизими учун ДТСни ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирларнинг Маҳкамасининг қарори ва санаси қайси жавобда тўғри қайд этилган?

- а) 1998 йил 13 май 203-сонли қарор.
- б) 1998 йил 5 январь 5-сонли қарор.
- в) 2000 йил 21 сентябрь 360-сонли қарор.
- г) 1989 йил 21 октябрь.

3. Хорижий тилларни ўрганиш вазифалари нималардан иборат?

а) Хорижий тилни эгаллаш кўникмаларини шакллантириш жамоатчилик фаолияти учун зарур бўлган воситалар билан таъминлаш, ижтимоий-маиший, ижтимоий-маданий, ижтимоий-сиёсий, расмий ишбилармон доираларда мулоқотга ўргатиш, тил қобилиятини шакллантиришни таъминлаш, тили ўрганилаётган мамлакат маданиятини яқиндан таништириш;

б) Мамлакатлараро алоқаларни йўлга қўйиш;

в) Ўрганилаётган тил фонетика, грамматика ва лексикани ўрганишдан иборат;

г) Ҳамма жавоб тўғри.

4. Ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган мажбурий минимал талаблар нималардан иборат?

а) Чет тилидаги матнларни (19 дақиқада 350та сўз) ифодали ўқий олиш, 100-120 сўздан иборат бўлган ўртача мураккабликдаги матнни чет тилидан она тилига таржима қила олиш;

б) Ҳар бир синфлар бўйича алоҳида билимга эга бўлиш;

в) Ўрта мактаб учун етарли даражада билимга эга бўлиш;

г) Ўқувчиларнинг ижодий фаолияти билан белгиланадиган таълимнинг ривожланиш мақсади тўғри қўйилганлиги.

5. Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари ҳақидаги фикрларни тўғри белгиланг.

а) Назорат бирликлари - боғланган матнлар, мураккаб бўлмаган бадиий, илмий-оммабоп матнлар;

б) Ўқиш, ифодали ўқиш малакасини эгаллаш, ўқиш асосий хабарни ажратиб олишдан қатъий назорат матн мазмунини чуқур тушуниш ва ўзлаштириш;

в) Ўқувчилар нутқини рейтинг асосида баҳолаш;

г) Кутилаётган нутқий фаолият ҳар хил турдаги диалогик-монологик ва полилогик нутқдан иборат.

Адабиётлар:

1. Чет тиллари бўйича ДТС талаблари ўқув-адабиёти

2. Умумий ўрта таълим ДТС таълим-тарбия жараёнида қўллаш юзасидан ишлаб чиқилган "меъёрий хужжатлар."

а) "Таълим тўғрисида", "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;

б) Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш тўғрисидаги фармонлари ва асарлари;

в) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Узлуксиз таълим тизими учун ДТСни ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида"ги 1998 йил 5 январдаги 5-сон ҳамда "Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида"ги 1998 йил 13 майдаги 203-сонли қарорлари.

Мавзу: Янги педагогик технология ва унинг аҳамияти.

Мақсад: Ўқувчиларга янги педагогик технологияларни жорий этиш маҳоратини шакллантириш ва такомиллаштиришни таъминлаш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларнинг ўқувчиларга таълим-тарбия бериш маҳоратларини ривожлантириш. Янги педагогик технологиянинг анъанавий таълим жараёнидан афзалликлари ҳақидаги қиёсма ва билимларни мустаҳкамлаш.

Кўргазма: Стендлар, дидактик материаллар.

РЕЖА:

Таълим технологияси фалсафаси.

Ўқув омиллари яратишга асосланган технология актёрлик фаолияти.

1. Тарбия методлари - янги педагогик технология ва анъанавий таълим.
2. Таълим мазмуни ва дидактик жараён.

«Таълим туғрисидаги қонун» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да фан предметлари жумладан хорижий тилларни ривожлантириш ва мазкур тилларни хорижий дарсларни ўтиш учун янги вазифалар юқлади. Нима учун ноанъанавий дарслар керак бўлиб қолди. Хозирги шароитда биз жамиятга фақат билим эмас балки ижодкор тадбиркор кишиларни ҳам етказиб беришимиз керак. Биз ўз педагогик фаолиятимизда натижа берадиган тадбиркорликни қўлай билишимиз керак.

Савол – мактабда хорижий тил ўқитишнинг мақсади нима.

Жавоб – агар қисқа қилб айтадиган бўлсак биз тарбиялаётган ўқитаётган қизимиз, ўғлимиз билимли бўлсин, оғзаки нутқни ривожланган, нутқи ўсган, ўз фикрини раво ифодалайдиган бўлсин. «Таълим туғрисидаги қонун»га биноан таълим мазмуни лойиҳалаш ўқитишда янги педагогик технологияларни қўллаш шарт бўлиб қолди. Бу технология марказида ўқитувчи (субъект) ва ўқувчи (объект) туради. Бу икки шахснинг ҳамкорлиги ўзаро мулоқоти миллий талаблар асосида ташкил топиши керак

Таълим технологияси нима? Таълим технология тушунча ўрганиш демакдир. Технология сўзи замирида жараёнларни амалга ошириш усуллари ва воситалари ҳақидаги билимлар йиғиндиси ва объектга содир бўладиган сифат ўзгаришлари тушунилади. Ўқувчилар ўз иш фаолиятида куйидаги технологик жараёнда бўйсиндиришлари керак: тартибга, солиш бир тизимга келтириш, олдиндан лойиҳалаштирилган таълим жараёнини босқичма – босқич амалиётга жорий этиш.

«Таълим технологияси» тушунчаси «таълим методикаси» тушунчасига нисбатан бир оз кенгроқдир. Таълим методи ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги фаолият кўрсатиш усули, таълим методикаси эса ўқув предметини ўқитишнинг метод, усул ва қоидалари тизимини ифодалайди. Таълим технологияси таълим мақсадига эришиш қуролидир. Педагогик технологиянинг моҳияти дидактик мақсад ва уни тадбиқ этиш ҳисобга олиб таълим жараёнини олдиндан олдиндан лойиҳалаштиришда акс этади.

Педагогик технологияда кўзланган мақсадга эришиш ўқитувчининг педагогик маҳорати, коммуникатив маҳоратини ўқувчиларга мулоқот маданияти, нутқининг раволиги, коммуникатив маҳоратининг ўқувчиларга таъсирига боғлиқ. Бу мақсадни амалга ошириш учун эса ўқитувчи ўз маҳорати усулларида дарсда қай даражада самарали фойдалана олишига боғлиқдир.

Эндиликда ўқитувчи ўз ўқувчиларини рухий зўриқишларига йўл қўймаслигини, талабалар ниманларни билиши кераклигини билиши лозим. Ҳар бир дарс мотивация вужудга келтиришдан бошланади, мотивация - ўқиш, билишнинг калити бўлиб ҳисобланади. Бугунги кун ўқитувчиси йўналтирувчи, бажарувчи, назорат қилувчи ва тўзатувчидир. Хозирги кун талаби ўқитувчидан актёр бўлишни ҳам талаб этадики, ўқитувчи ҳам актёр ҳам йўналтирувчи бўлиши керак.

Презимизнинг «Янгисини курмасдан туриб, эскисини бузмаслик» ибораси таълим тизимида ҳам тааллуқлидир. ДТСнинг амалга оширишда анъанавий методлар - сўров, ёзма иш, иншо, мутоалаларини ўзи ҳам етарли етарли бўлмай қолди. Дарс фаолиятининг янада фаоллаштириш, тезлатиш учун муаммоли изланувчан методлардан кўпроқ фойдаланиш зарур. Коммуникатив мақсадларни амалга оширишда яқкама–яқка ёки гуруҳ–гуруҳ бўлиб ишларни ташкил қилиш, ўқувчини нутқ маданиятини такомиллаштириш ва ўстириш замонавий дарсларнинг зарур шартларидан бири бўлиб қолди.

Тест саволлари:

1. Мактабда хорижий тилни ўқитишнинг мақсади нима?
 - а) Хорижий тилдаги оғзаки ва ёзма нутқларни тушуниш ва ўз фикрини баён этиш.
 - б) Ўзга тилда мулоқот қила олиш.
 - в) Она тилини хорижий тил билан таққослаш учун.
 - г) Чет тилида гаплашишга ўргатиш учун.
2. Таълим мазмуни ва дидактик жараён қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
 - а) Таълим мазмуни янги педагогик технология жорий этиш демакдир.
 - б) Тарбия методларининг анъанавий таълим билан боғлиқлигидир.
 - в) Таълим мазмунининг моҳияти дидактик мақсад ва уни татбиқ этишни ҳисобга олиб олдиндан лойиҳалашдир.
 - г) Ҳамма жавоб тўғри.
3. Янги педагогик технология ва анъанавий таълим фарқи қайси жавобда қайд этилган.
 - а) Янги педагогик технология бир хилликдан хилма-хилликка, анъанавий таълимдан фарқи метод ва усулларнинг тубдан фарқ қилишидир.
 - б) Янги педагогик технология ноанъанавий дарслар ташкилланишидир.
 - в) Ижодкор, тадбиркор кадрларни таркиб топтиришдир.
 - г) Таълим жараёнларини амалга ошириш усуллари, воситалари йиғиндисидир.
4. Таълим технологияси тушунчаси таърифи қайси жавобда тўғри кўрсатилган.
 - а) Ўқув предметини ўқитишнинг метод, усул ва қоидалари тизимини ифодалайди.
 - б) Субъект ва объектларнинг ўзаро ҳамкорлиги.
 - в) Таълим технологияси таълим мақсадига эришиш қуролидир.
 - г) Ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги фаолият туридир.
5. Замоनावий дарс нима?
 - а) биринчидан, ўқув ва тарбиявий мақсадларни аниқ йўлга қўйган бўлиш, иккинчидан, тарбиявий мақсадлар мазмуни ва услубларини фан-техника даражасига мувофиқлаштириш, учинчидан, фан олдида турган муаммоларни ёритиш, тўртинчидан ўқувчиларни ижодкорлик ва мустақил фикрлашни ривожлантирадиган дарс бўлиши зарур.
 - б) ноанъанавий дарс замоनावий дарсдир.
 - в) билим ва тарбияни ўқувчиларга етказишга замоनावий дарс дейилади.
 - г) ўқувчилар эркин мулоқотга киришган дарс замоनावий дарс дейилади.
6. Ноанъанавий дарс ва унинг турлари.
 - а) Анъанавий дарсдан фарқ қилувчи дарс ноанъанавий дарс дейилади.
 - б) Эртақ, саёхат дарси, Прессконференция, телекўприк, театр дарс, Суд, ярмарка, бозор каби дарслар киради.
 - в) Турли ўйинлар, дидактик ўйинлар билан ўтказилган дарс.
 - г) Ўқитувчи ижодкор, фантазия билан ўтган дарс.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги , "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" тўғрисидаги Қонуни.
2. ДТС ўқув адабиёти.

МАНЗУ: Тест шакллари ва улардан фойдаланиш

Мақсад: Ўқувчиларнинг тест шакллари ва улардан фойдаланиш кўникмаларини мустақамланганлигини назорат қилиш. Тест топшириқларига қўйиладиган дидактик талабалар ҳақида маълумот бериш.

Кутиладиган натижа: Ўқувчиларнинг хорижий тиллар бўйича тест топшириқларини бажариш юзасидан маҳоратларининг такомиллашини таъминлаш. Давлат тест маркази томонидан тавсия этилган тестларни бажаришга ўргатиш.

Кўргазма: Ахборотномалар йиғма жилди. Тест захиралари. Тарқатма материаллар.

РЕЖА:

1. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури ва хорижий тиллар.
2. Замоनावий дарс нима?
3. Янгича ўқитиш методлар

Мустақил Ўзбекистонимизда турли соҳаларда улкан ўзгаришлар амалга ошмоқда.

Ўзбекистонда миллий мафқуранинг яратишда таълим ва тарбиянинг ўчоғи бўлмиш мактаблар, лицейлар ва коллежларнинг аҳамияти каттадир, Демократик жамиятда болалар умуман ҳар бир инсон эркин фикрлайдиган этиб тарбияланади. Қабул қилинган давлат қонунлари «Таълим туғрисида»ги ва миллий дастурларимизда худди ана шу масалага катта эътибор берилди. Ҳар бир фан учун ДТС яратилди, уларда нутқ ўстириш асосий ўринни тутади, ДТС ларига мувофиқ авваламбор хорижий тилларнинг ҳафталик ўқитилиши соатлари ҳар бир синфда 3соатдан деб белгиланди, ҳар бир синф учун зарур бўлган лексик, грамматик бирликлар белгиланди. ДТС асосида 5-6 синфлар учун дарсликлар ўқитувчи қўлланмалари яратди. Янги педагогик технология ва ахборот технологияларни яратиш ва ундан фойдаланиш - умумий ўрта таълим давлат стандарти таълимнинг оптимал ташкил этишини таъминлайди ва мазмунини белгилайди.

Миллий дастурда бошқа фанлар қатори хорижий тилларга ҳам катта эътибор берилди. Хорижий тиллар ўқитишнинг мақсад ва вазифаси кўрсатиб ўтилди. Хорижий тилларни ўқувчилар мактабларда амалий таълимий тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадда ўрганадилар. Амалий мақсад ўзгаларнинг хорижий тилдаги оғзаки ва ёзма нутқларини тушуниш ва ўз фикрини баён этишдан иборат.

Биз ўқувчига билим берар эканмиз, биз уни тарбиялаб ҳам берамиз. Биз дарсларимизда таълим ва тарбиянинг муштараклигига эришмас эканмиз кутган натижамиз чиқмайди.

Тарбиявий мақсад - ўқувчиларни ватанпарварлик ва ахлоқий руҳда тарбиялаш ҳар томонлама ривожланган, юксак маънавиятли, мустақил фикрловчи шахсни шакллантириш ростгуйлик имон, этиқодли ҳалқининг миллий кадриятларига ҳурмат билан қаровчи иродали сифатларни ўз ичига олади.

Таълимий мақсад:

-бу хорижий тилни ўргатиш жараёнида ўқувчилар тафаккурини ўстириш ва шу тилни ўзлаштириш орқали она тилидан эгалланган билимларини ривожлантириш тушунилади. Бу мақсадни амалга ошириш предметлар аро боғланиш муҳим ўрин тутади. Хорижий тил инглиз, немис, испан, францўзми – у она тили, адабиёт, тарих, география ўзаро боғлиқлиги биринчидан улар хорижий тилларни ўрганишда кўшимча материал бўлса иккинчидан ўқувчиларнинг шу тилларни ўрганишда билимларни кенгайтиради.

Ривожлантирувчи мақсад ўқувчини ҳар томонлама етук шахс бўлиб етишишини назарда тутади. Биз айтиб ўтган мақсадларни амалга ошириш учун қуйидаги 3та вазифани белгилаб олишимиз муҳим. 1тил ўқитиш билан боғлиқ 2та тил ўрганиш билан боғлиқ 3-ўқувчилар эгаллаган малака ва кўникмаларни назорат қилиш билан боғлиқ. Бу мақсад ва вазифаларни амалга ошириш йўлида кўп ишлар қилинмоқда. Янги дарсликлар, янги методик қўлланмалар ишлаб чиқилмоқда. Дарс беришнинг эски усулларидан воз кечишимиз илғор педогогик ахборот технологиялари ҳаётимизга кириб келмоқда. Ўқувчиларимиз хорижда билим олмоқдалар. Мукамал дастур асосида яратилган такомиллашган дарслик самарадор усуллар билан ўқувчилар онгига сингдирилгандагина кузатилган натижа бериш мумкин. Билими ва тарбияни ўқувчиларни етказиш жараёни дарс ҳисоблади. Замон талаби билан ноанъанавий дарс замоनावий дарс деган тушунчалар педагогик фаолиятимизга кириб келмоқда. Замоनावий дарс нима, у қандай бўлиши керак?

1-чидан замоनावий дарс ўқув ва тарбиявий мақсадларни аниқ йўлга қўйган бўлиш 2-чидан тарбиявий мақсадлар мазмуни ва услубларини фан ва техника даражасига мувофиқлаштириш 3-чидан

фан олдида турган муаммоларни ёритиш. 4-чидан ўқувчиларни ижодкорликни мустақил фикрлашни ривожлантирадиган дарс бўлиши керак. Кейинги пайтларда янгича ўқитиш методлари деган нарсани тез-тез эшитадиган бўлиб қолдик. Метод нима. Метод

мукаммал ва аниқ тамойилга эга бўлган ўқитишнинг кўринишидир. Усул эса таълим-методининг асосий таркибий қисмларидан биридир.

Тест саволлари:

1. Тест биринчи бор қаерда ва қачон жорий этилган?
 - а) 1908 йил АҚШда
 - б) XIX аср охирида Францияда
 - в) XX аср бошларида Германияда
 - г) 1896 йилда Буюк Британияда қўлланилган.
2. Қайси мамлакат парламенти таълимни ривожлантиришининг асосий йўналишлари ҳақида қонун қабул қилган ва нечанчи йили?
 - а) АҚШ Сенати 1982 йилда
 - б) Франция парламенти 1989 йилда
 - в) Италия парламенти 1809 йилда
 - г) Россия парламенти 1970 йилда
3. Тест турлари тўғри белгиланган жавобни топинг.
 - а) Интеллектуал ривожланиш даражасини аниқловчи, Педагогик, Муайян касбга ноаниқликни аниқловчи тестлар
 - б) Педагогик, мантиқ-статистика
 - в) Педагогик, педагогик тестлар мажмуи
 - г) Бирдан-бир тўғри жавобли, бир неча тўғри жавобли, тўғри кетма-кетликни аниқлаш.
4. Тест топшириқларига қўйиладиган дидактик талаблар.
 - а) Ўқув материалларининг мақсадга мувофиқлиги, материал аҳамиятлилиги, илмий аниқлик, изчиллик, тўқислик ва уйғунлик.
 - б) Ўзлаштириш даражасига кўра, тўқислик ва уйғунлик.
 - г) Ижодий фикрлашга оид, изчиллик ва самародорлик.

Адабиётлар:

1. Ч.Грик 1996 й. "Тест нового типа".
2. Ж.Фишер "Ўқувчиларнинг билим даражасини текшириш усуллари."
3. Ахборотномалар йиғма жилди.
4. Фарберман Б.Л. "Состовление педагогических тестов".
5. Фарберман Б.Л. "Методика разработки применение тестов".

Мавзу: Ноанаънавий дарс ва унинг турлари

Мақсад: Нутқ фаолиятининг тури бўлмиш тинглаб тушуниш ҳақида маълумот бериш.

Қутилаётган натижа: Ўқувчиларни тинглаб тушуниш малака ва кўникмаларининг такомиллашганлигини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар қўлда тайёрланган дидактик материаллар.

Р Е Ж А:

1. Ноанаънавий дарс турлари.
2. Ноанаънавий дарс шакллари. Унинг анъанавий дарсдан фарқи.
Ноанаънавий дарс синфда ёки синфдан ташқарида ўтказилиши кўпроқ умумлаштириш, такрорлаш, мустақамлаш машғулотлардан иборат бўлиши мумкин. Ноанаънавий дарслар фақатгина дарс машғулоти бўлиб қолмай у дарсдан ташқарида ҳам ўтказилиши мумкин. Ноанаънавий дарс усулларида фойдаланиш давр талаби бўлиб қолди. ДТС лари талабларини бажариш учун биз ижодкор усулларни ўрганишимиз ишимизга тадбиқ этишимиз ҳам фарз, ҳам қарз бўлиб қолди. Ноанаънавий дарс нима, Бу одатдаги дарсдан фарқ қиладиган Лекин ўқитувчи ўз олдига қўйган мақсадиг эришадиган дарс десак янглишмаймиз. М.мактабларимизда хорижий тиллар бўйича

маълум бир режа асосида ноанаънавий дарслар ўтказилмоқда, ўрганилмоқда ва оммалаштирилмоқда.

Чунки бу нарса «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ҳам алоҳида таъкидланганидек ўқитувчи олдида катта масъулият кўяди.

Ноанаънавий таълимдан кўзда тутилган мақсад ўқувчиларга фақат билим, кўникма малака беришдан иборат бўлиб қолмасдан ўқувчиларни амалиётга яқинлашиши иборат. Ноанаънавий дарс кўпроқ дарснинг умумлаштирувчи мустаҳкамлаш машғулотида самаралироқ бўлади. Ноанаънавий дарс янги педагогик ахботот технологиясига асосланган самарали лойиҳа асосида ўтилиши керак. Ноанаънавий дарс ташкил қилишдан олдин ўқитувчи унинг самарасини олдиндан билиш керак.

Хорижий тилларни ўрганишда ноанаънавий усуллардан кенг фойдаланилапти. Лекин ноанаънавий усуллар ҳам оддийдан мураккабга асосида ўтказилиши керак.

Ноанаънавий дарс шакллариغا эртақ, саёхат дарси, Прес-конференсе, теле-кўприк, Суд ярмарка, Бозор каби дарсларни олишимиз мумкин.

М:Тили ўрганиладиган мамлакат ҳақидаги олган билим ва кўкмаларни мустаҳкамлаш мақсадида Саёхат дарсини ташкил этиш мумкин. Айтиб ўтиладигандек бу саёхат дарсимиз режа асосида тайёргарлик билан фантазиямизга мос ўтилса ҳеч бир ўқувчи дарсда томошабин бўлмасдан ўз самарасини беради.Тасаввур қилинг биз Лондон, Америка, Германия ёки Парижга фикран саёхатимиз учун зарур бўлган воситалар карталар шахарлар расмлари машхур кишилар, портретлари рамзлари тайёрланади. Дарсни жонли ўтиш учун энг қизиқарли одат ва анъаналарни драмалаштириш мумкин.

Дарсни ташкил этишда ўқитувчи бўлиши ёки бу вазифани бошқа бир аълочи ўқувчига топшириши ҳам мумкин. Дарсда қолипга тушган навбатчи рапорти ўқувчининг

Об-ҳаво ҳақидаги маълумоти каби алмисоқдан қолган дарс этапларидан воз кечилади. Бу нарсаларни дарсга мослаб масалан тили ўрганилган мамлакат об-ҳавоси гапириладиган пайтда гапирилиб ахборот берилиб кетиши мумкин.

Тили ўрганилаётган мамлакат урф одатлари ҳақида маълумотга эга бўлиш хорижий тилларни ўрганиш давлат стандартига ва талабларида ҳам кўзда тутилгани учун шу одатларни гапирилар экан уларнинг ўзбекона, шарқона удумларимизга қанчалик мос келишимиз унинг тарбиявий аҳамиятига ҳам тухталамиз.

М:Диний байрамлардан «Christmas» ГрождествоГнинг ҳайит байрамларига ўхшаб кетиши айтилса ўқувчи бу байрам ҳақида кенгроқ тасаввурга эга бўлади.

Ёки Лондон автобуслари 2 қаватли бўлади, улар 3 хил рангда ҳар бир маълум бир йўналиши учун мўлжалланган деган фикр айтишда ўқувчи ўзи шунга тайёрланади. Бу эса ўқувчида ахборотни билишда интилиши ижодкорликни ривожлантиради.

Демак ноанаънавий дарснинг анъанавий дарсдан фарқи ўқитувчининг ижодкорлигига фантазиясига педагогик моҳирлигига

Боғлиқ бўлиб ноанаънавий дарс ўқувчини зериктирмайди, чарчатмайди, ўқувчи ўзини эркин ҳис этади, дарсда ўйнайди, ва лекин билим олади.

Масалан, аниқ бир мавзу турлича талкин этилади, турли усуллар билан ўқувчи онгига сингдирилади.

Маълум метод ёки усулни шаклланишида восита иштирок этади, у предмет орқали кўргазмалар курашлар техник воситалар ва ҳиссиёт орқали бўлиши мумкин.

М. Мевалар мавзуси ўтилганда шу меванинг ўзини ёки расмини дарсга олиб кириб предмет усулидан фойдаланимиз, унинг таъмини, рангини айтиш орқали сезамиз.

Бундан ташқари турли ўйинлар методлари ҳаракатлар уйинлар, дидактик ўйинлар дарс жараёнига тадбиқ этилади. Буларда биз кўзлаган мақсадимизга етамиз деб ўйлаймиз.

Тест саволлари:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
 - а) Тинглаб тушуниш психологик ва лингвистик хусусиятларга эга.

- б) Хотира тури, қисқа муддатли хотира.
 - в) Тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.
 - г) Тинглашга мўлжалланган аудитив восита машқ ва дастур.
2. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
- а) Сухбатдош билан бевосита мулоқот, театр, радио, телефон орқали сухбат ва ҳ.к.
 - б) Аудио матн материали, ҳажми, мазмуни тушуниш, эшиттириш.
 - в) Эркин тинглаб тушунишга эришиш.
 - г) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира малакаларининг эгалланганлиги.
3. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик омиллар хизмат қилади?
- а) Сигналларнинг кетма-кетлигини таъминлаш.
 - б) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира олдиндан фараз қилиш ва фикрлаш.
 - в) Интонацион тинглаш қобилияти.
 - г) Фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қилади.
4. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчиликлар мавжуд?
- а) Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчлар.
 - б) Тингловчининг индивидуал ёш хусусияти, тинглаб тушуниш шароитлари билан боғлиқ бўлган ва лингвистик қийинчиликлар.
 - в) Нутқнинг турли шакллари қакраб олиши.
 - г) Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги.
5. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
- а) махсус машқлар тайёрлов машқлари деб номланади.
 - б) Тайёрлов машқлари аввал шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
 - в) Бир шахсга ёндошиш принципи.
 - г) Қўришга мўлжалланган восита, нарса ходиса, кўргазмали восита.
6. Нутқ машқлари тайёрлов машқлардан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади?
- а) Ўқувчида қизиқиш уйғотадиган масалани ёритиш.
 - б) Нутқ машқлари мазмун ва моҳиятни ифодаласа, тайёрлов машқлари шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
 - в) Биринчи шахс тилидван ёзилмаслиги.
 - г) аниқ, содда ва мантиқан тўғри қурилиши.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида. М.Просвещение 1967 йил 199-248 бетлар.
2. Н. И. Гез, М. В. Ляковицкая, А. А. Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К. Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тили дарси ва уни режалаштириш.

Мақсад: Хорижий тил дарслари моҳиятини ўқитувчилар онгига сингдириш. Дарс турлари, мақсади, тузилиши ва босқичлари ҳақида маълумот бериш.

Қутиладиган натижа: Ўқитувчиларнинг назарияни амалиёт билан боғлаш кўникма ва билимларини ривожлантириш. Дарсларни ДТС талаблари асосида, Янги педагогик технологияларни қўллай олиш малакаларини ёзма матнларда ифода этишларини назорат қилишга ўргатиш.

Кўргазма: Стендлар, чизмалар, қўлда тайёрланган дидактик материаллар.

Режа:

1. Дарс тушунчаси ва унинг моҳияти.
2. Дарсинг психологик ва дидактик асослари.

3. Чет тили дарсининг хусусиятлари.
4. Дарс турлари.
5. Дарсининг мақсади.
6. Дарсининг тузилиши ва босқичлари.
 - а) ташкий давр
 - б) тил мухитини яратиш
 - в) сураш ва баҳолаш
 - г) янги материал тақдими
7. Ўқиувчига қўйиладиган талаблар
8. Дарсни режалаштириш

МАЗЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ.

- Дарс** - илм, билим, маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтказиладиган машғулот, маълумот олиш ва бериш жараёни ёки сабоқ, ўргатиш ва ўрганиш жараёни.
- Билим** - маълум соҳада тўпланган илмий тажриба. Ўқиш, ўрганиш натижаси, хосиласи.
- Дарсининг психологик асослари** - ўқувининг билиш фаолиятига таъсир қиладиган рухий ҳолат ва жараёнлар.
- Чет тили дарсининг мақсади** - чет тил дарсида тасавур қилинган натижа: ўқувчиларни чет тилдан муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатиш.
- Дарс режаси** - дарс жараёнида олиб бориладиган, бажариладиган ишларнинг умумий мазмуни.
- Ташкилий давр** - синфни ва ўқувчиларни дарсга тайёрлаш, бу даврда ўқувчилар синф хонаси, таълим воситалари, дарсга тайёрланади.
- Фаолият** - кишининг маълум мақсад билан бошқарилиб туриладиган ички ва ташқи фаоллиги.
- Баҳолаш** - ўқувчилар билимини баллар ёрдамида ўлчаш.
- Машқ** - чет тилда бажарилган ўқув амали, таркиби талаб ва материал қисмлардан иборат ўқув бирлиги.
- Дарс материали** - дарсда ўрганилиши лозим бўлган лексик, грамматик ва фонетик билимлар мажмумаси.

ДАРС

Ўқув юртлирида илм, билим, маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтладиган машғулот, сабоқ ёки дарс деб юритилади. Дарс ўргатиш жараёндир. Дарс мактабда ўқув ишиларини ташкил этишнинг асосий шакли ҳисобланади. Дарс бир хил таркибдаги ўқувчилар билан қаътий жадвал асосида маълум дидактик мақсадни амалга ошириш жарёндир.

Маълумки дарсда ўқитувчи ва ўқувчи иштирок этади. Ўқитувчи нуқтаи назаридан эса дарс ўқиш, ўрганиш жараёни ҳисобланади. Аслида дарс ўқиш ва ўрганиш ўргатиш жарёни бўлгани маъкулроқ. Билимларни эгаллаш ўқувчиларнинг фаоллиги, ўқиш, ўрганиш фаоллиги асосидагина амалга оширилади. Дарс жараёнида таълимнинг психологик ва дидактик шароитлирига асосланиш асосий вазифа бўлиши керак.

Дарс фақатгина ўқитувчининг ташкилий педагогик ҳаракатига бўлмай, балки, таълим олувчи ва таълим берувчининг икки томонлама фаолиятидир.

Шунинг учун ҳам дарс назариясини хал қилишда бир томондан нутқ назарияси, иккинчи томондан эса педагогика ва лингвистика фанлари олиб борилган тадқиқот натижаларини ҳисобга олиш зарур.

ДАРСНИНГ ПСИХОЛОГИК ВА ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.

Ўқувчининг билиш фаоллигига таъсир қиладиган психик ҳолат ва жараёнлар дарсининг психологик асоси ҳисобланади. Бунга биринчи навбатда диққат, билимларни эгаллашга қаратилган ички тайёрлик, уларнинг билиш минатдорлиги, фикрий фаоллиги,

иродавий ҳислатлари ўз-ўзини мажбур қила олиш, ишдаги қатъийлиги ва ўқувчининг интилишлари киради. Ўқувчининг билим олишга қаратилган ижобий кайфияти ва унинг уринишлари ҳам кўп жиҳатдан унинг руҳий ҳолатига боғлиқ.

Дарснинг дидактик асослари деганда ўқувчилар диққат эътиборини таълимий восита ва усуллар билан ўқув материалига қаратиш, уларнинг билиш жараёнида фикрлаш фаоллигига таъсир ўтказиш, ўқувчиларни билишга ички тайёрлаш, қизиқтириш, интиштириш усуллари ва йўллари ва бошқаларни киритиш мумкин.

ЧЕТ ТИЛИ ДАРСИНИНГ ХУСУСИЯТИ.

Чет тили дарснинг бошқа фан дарсларидан сифат жиҳатларидан фарқ қилиниши тамомила табиийдир, чунки чет тили фани ўзига хос хусусиятга эга. Бу хусусиятларни чет тилини ўқув фани сифатида таҳлил қилиш асосидагина аниқлаш мумкин.

Чет тили дарсларининг мақсади ўқувчиларнинг тилда муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатишдир.

ДАРС РЕЖАСИ.

Дарс режаси календар – тематик режа асосида тузилади.

Дарснинг режа конспектини тузишда қуйидаги омилларни ҳисобга олиш зарур.

1. Чет тили дарсида нутқий кўникмалар шакллантирилади ва малакалар ривожлантирилади.
2. Дарснинг мазмуни сифатида қатъий кетма-кетлик асосида бажариладиган машқлар комплекси хизмат қилади.
3. Дарс жараёнида амалий, умумтаълим, тарбиявий ва ривожлантириувчи мақсадлар муомала жараёнида амалга оширилади.
4. Дарсни режалаш жараёнида ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинади.
5. Ҳар бир дарснинг вазифаси бошқа дарсларга боғланган ҳолда дарслар қаторида белгиланади.
6. Тил материали комплекс равишда тақдим қилинади.
7. Нутқ фаолиятининг ҳар бир тури учун мавжуд машқлар комплексидан фойдаланилади.
8. Нутқий практика табиий муомала шароитига яқинлаштирилади, яъни муомалага юналтирилади. Мотивлаштирилади ва вазиятга мослаштирилади.
9. Ўқитувчининг фаолияти ўқувчида қизиқиш уйғотишда ва уларни интиштиришга қаратилади.
10. Ҳар бир дарсда такрорлаш учун материалдан фойдаланилади.
11. Дарснинг самарадорлиги ўқувчиларнинг нутқий фаоллиги билан белгиланади.
12. Дарсда ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларини мунтазам назорат қилиб борилади.
13. Дарснинг мазмуни ўқувчиларни уйда мустақил иш бажаришга тайёрлайди.
14. Дарс чет тилида ўқувчилар учун тушунарли тарзда олиб борилади.
15. Чет тили дарси дарслар тизимининг таркибий қисми ҳисобланиб, ҳар бир дарсда асосий эътибор нутқ фаолиятининг турларида маълум тил материалини ўзлаштириб олишга қаратилади.

ДАРС ТУРЛАРИ

Методика чет тили дарслари икки турга бўлиш қабул қилинган. Дарснинг биринчи турида ўқувчининг фаолияти тил материалдан фойдаланишга оид кўникмаларини шакллантириш ва малакаларини ривожлантиришга қаратилади. Бундай дарсларда

А) янги материал билан таништириш

Б) янги материални қўллашга ўргатиш асосий ўринни эгаллайди.

Иккинчи тур дарсларда ўқувчилар нутқ фаолиятининг турларида муомала қиладилар. Натижада нутқ фаолияти турларидан бири ёки барча турлари бир бири билан боғлиқ ҳолда ривожлантирилади.

Таълим жараёнида дарснинг иккала тури нутқ фаолиятининг хусусияти, ўқув материали ва таълим воситаларининг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда алмаштир иб ткрилиши мақсадга мувофиқ.

ДАРСНИНГ МАҚСАДИ.

Ҳар бир дарсда ўқувчиларнинг билимларини ўзлаштиришларига ва ўз билимларни амалда қўллай оладиган бўлишларига эришиши уларда ижодий фаолият кўникмаси ҳосил қилиш ва шахс фазилатларини тарбиялаб бериш мақсади қўйилади. Ҳар бир дарсда таълимнинг умумий мақсади тўлдирилади ушбу мақсад учун хизмат қилади.

Методик адабиётда чет тили дарсининг мақсади икки хил талқин қилиниши кузатиш мумкин.

1. Тил материални тақдим қилиш мумкин.
2. Нутқ кўникма ва малакаларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Тил метариалини ўзлаштириш ўқувчиларни оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш учун асос бўлиб хизмат қилгандагина, дарс, нутқ фаолияти кўникмаси ва малакаларини ҳосил қилиш ва ривожлантиришнинг босқичи сифатида аҳамият касб этади.

ТАШКИЛИЙ ДАВР

Ҳар бир дарс ташкилий даврдан бошланади: бу даврда ўқувчилар синф хонаси, таълим воситалари дарсга тайёрланади. Айниқса ўқувчини психологик жиҳатдан дарсга тайёрлаш муҳим рол ўйнайди. Ўқувчилар аввалги дарс ёки танаффус бўлган бирор воқеа – ходиса таъсирида бўладилар. Шунинг учун ҳам ўқитувчи ўқувчиларни эътиборини, диққатини, хаёлини фикрий фаоллигини ўз дарсига буриши лозим. Ўқувчиларда дарсга ички тайёргарликни таъминлаш энг долзарб вазифадир. Одатда бу даврда куйидаги усуллар кэнг қўлланилади, жумладан:

1. ўқитувчи дарсга киради, синфни кўздан кечиради, бошқа иш билан банд бўлган ўқувчи ёки ўқувчилар тайёр бўлгунларига қадар уларни кузатган ҳолда кутиб туради, сўнгра саломлашади. Бу ўринда ўқитувчи синфнинг тозалиги, доска, латта, бўр каби воситаларни дарсга тайёрлиги, ўқувчиларнинг кийимлари кўринишлари, бош кийимларнинг ечилганлиги ва бошқаларга қониққанидан сўнг саломлашса ва бу ҳар дарсда такрорланса, ушбу ўқитувчининг дарсига ўқувчиларнинг талаб даражасида тайёргарлик кўришлари одат тусига кириб қолади.
2. Маълум ўқувчининг шахсига тегмаган ҳолда танбеҳ бериш усули билан синфни, хонани дарсга тайёрлаш ва жимликни таъминлаш мумкин.
3. Ўқувчиларни аввалги таассуротларидан чалғитиш, улардан ички фаолликни таъминлаш мақсадида барча ўқувчилар биладиган ва ушбу дарсга алоқаси бўлган воқеани эслатиш мумкин.
4. Ўқувчилар диққат эътиборини жалб қилиш ниятида ўқитувчини ўзи намуна кўрсатиши, қоғозларни териши, стол олдига келиб туриши, китоб дафтарини стол устига қўйиши ва ўқувчилардан ҳам ушбуни талаб қилиши мумкин.

Буларнинг ҳаммаси ўқитувчининг муомала маданиятига, ўқувчиларга бўлган самимий муносабатига ва унинг коллективдаги обрў эътиборига, қатъиятига, ўзини тутиши ва бир сўз билан айтганда педагогик маҳоратига боғлиқ.

Дарсни бошлашдан аввал эҳтиётсизлик билан қилинган ҳар қандай ҳаракат ёки айтилган сўз ўқувчиларни ранжитиши, дарсдаги психологик ҳолатни, вазиятни бузиши ва ўқувчилар руҳиятига салбийтаъсир кўрсатиши мумкин.

Хонада ўқувчилар эътиборини тортадиган нарсаларни ўқувчилар эътиборидан четда сақлаш лозим. Шунинг учун ҳам янги дарсга тегишли бўлган кўргазмали қуроллар, жадвал ва расмларни аввалдан илиб қўйиш тавсия қилинмайди. Шу билан бирга дарсдан аввал турли тадбирлар ҳақида хабар бериш ярамайди.

Ташкилий давр кўп вақт олмаслиги лозим. Педагогикада бу давр учун бир неча секунддан бир минутгача вақт берилади. Бу таъминлаш учун ўқитувчи аввалги дарсларида бунга кўп вақт ажратиши лозим. Токи синфни дарсга тайёр туриши ўқитувчи ва ўқувчилар одат тусига кириб қолсин. «У домламиз индамайди», «Домламизга барибир»,

«Тезроқ бўлинглар домла келяпти, яна танбех эшитамиз» деган жумлаларни ҳар бир ўқувчидан эшитиш мумкин. қайси жумлани айттириш ўқитувчининг ўзига боғлиқ. Шунинг унутмаслик керакки, билимдон, талабчан ўқитувчини аксарият ўқувчилар ҳурмат қиладилар. Ташкилий давр ўқувчиларга ҳам руҳий, ҳам жисмоний куч-қувват бериши лозим. Бу кўпинча ўқитувчининг маҳорати: овози, саломлашиши, кайфияти, ўзининг тутиши, ташқи кўриниши, самимийлиги, юморга бойлиги билан белгиланади.

ТИЛ МУҲИТИНИ ЯРАТИШ

Чет тили дарсларида бошқа дарсларга қараганда бир босқич ортиқча ҳолатни компонентни кузатиш мумкин.

Дарсни тил муҳитини яратишдан бошлаш бу компонентга тегишлидир.

Тил муҳитини турли усуллар билан яратиш мумкин. Улардан айримлари келтирамиз.

- гуруҳ навбатчисини чет тилидаги ахборотини тинглаш: ўқувчи, ой, кун, синфнинг дарсга тайёрлиги, ўқувчиларнинг дарсда иштироки, об-ҳаво ҳақида ахборот беради. Навбатчининг ахбороти дарсдан-дарсга мазмунан бойиши шаклан эса мураккаблашиб бориши лозим.
- Ўқувчиларни ўзаро сўзлашиши ҳам жуда яхши натижа беради. Ўқитувчи синфга кириб дарсни бошлагандан сўнг бир ўқувчини доска олдига чиқаради, у синфга бир қатор саволлар беради. Унинг саволлари тугагач ўқувчилар ўз жойида туриб унга саволлар берадилар. Шундай қилиб 3-4 минут давом этадиган «ўқувчи – синф» ва «Синф-ўқувчи» сўзлашиши тил муҳитини ҳамда дарсда зарур бўлган иш шароитини яратади. Агар бундай суҳбатлар мунтазам янги мазмун билан тўлдириб борилмаса ва мунтазам ўтказилмаса яхши натижа бермайди.
- Дарснинг бошланиши хилма-хил бўлиши учун, баъзи ўқитувчилар синфга кириши биланок ўқувчиларга дафтари очишни, санани ёзишни ва ўқитувчи доскага нима ёзса шунини кўчириб ёзишни буюради. Ўқитувчи доскага олдинги дарсдан ўрганилган сўзлар ва ибораларни ўз ичига олган бир неча гап ёзади. Ушбу материал оғзаки ишланади.
- Бошқа ўқитувчилар дарсни ўқувчиларга тўла тушунарли материал асосида тузилган ҳикоя билан бошлайдилар. Бу асосан тинглаш машқлари бўлиб, унинг материали қанчалик қизиқарли бўлса, ўқувчилар уни шунча қизиқиш билан эшитадилар.
- Кўпчилик муаллимлар талаффуз машқларидан бошлашни фойдали деб ҳисоблайдилар бундай машқлар бажариб ўқувчилар товушларни, товуш бирикмаларини ва малакаларини назорат қилиш ниятида ўтилган дарс сўралади, ўқувчилар фаолияти билинади.

СЎРАШ ВА БАҲОЛАШ.

Ўтилган дарсни сўраш ва баҳолаш онглилик, кетма-кетлик ва бошқа билимларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги принципларига асосланади. Таълим жараёнида, айниқса чет тили дарсларида агар ўқувчи ўтилган дарсни ўзлаштириб олмаган бўлса, олға силжиш мумкин эмас. Олға силжиш икки йўл билан амалга оширилади.

Улардан биринчиси:

1. Олға силжиш учун ўқитувчи ўргатилган материални ўқувчилар томонидан ўзлаштириш сифатини текширади ва баҳолайди.
2. Олға силжиш учун ўқитувчи ўқувчининг билим, кўникма ва малакаларини фақат текширибгина қолмасдан, балки ўқитувчи ўқувчига материални баён қилишга ёрдам беради, ўқувчини чуқурроқ фикрлашга ўргатади. Бу ҳолатда сўраш жараёни Сўраш – ўргатиш жараёнига айлантирилади. Педагогик нуқтаи назардан бу жараён кўпроқ ёқланади ва мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Шунинг учун ҳеч қачон текшириш учун текширмаслик, балки назорат қилиб бориш ва таълим бериб назорат қилишга эришмоқ лозим.

- дарсда уй вазифасини текшириш босқичини бўлиши ҳар доим ҳам шарт эмас, балки дарснинг бошқа босқичларига қўшиб юбориш ҳам мумкин. Бу ўқитувчининг уддабуронлигига боғлиқ.

Сўраш жараёни ўқувчининг қизиқиши ва фаоллигини ошириш ва ўқувчи учун келгуси дарсда асос бўлиб хизмат қилиши лозим. Уй вазифасини сўрашга оид топширик ўқувчининг билим даражасига мос бўлиши ва дарсдаги ишнинг давоми бўлиши лозим. Масалан, агар дарсда мавзу юзасидан саволларга жавоб бериш машқи бажарилган бўлса, ўқувчи уйда бошқа саволларга янги ситуацияда жавоб бериши, агар расмга қараб ҳикоя қилинган бўлса, уйда бошқа расмга қараб ҳикоя тузиш топшириғи бажарилиши лозим.

Ўрта мактаб ўқувчиларига чет тилида гапириш, гаплашиш ва ўқишни ўргатиш вазифасини юклагани учун ҳам назорат объекти бўлиб нутқ фаолиятининг ушбу турларига оид кўникма ва малакаларнинг ривожланганлик даражаси бўлиш керак.

Ўтилган дарс юзасидан уй вазифасини сўраш янги мавзуга ўтиш учун кўприк вазифасини ўтайди. Бироқ янги мавзуга ўтишдан аввал сўралган дарс материали яна такрорланиши айтиш мумкин. Бу такрорлаш фантал савол-жавоблардан, ўқитувчининг қисқача изоҳи, синон саволлар билан ўқувчиларга мувожабот ва бошқа усуллардан иборат бўлиши мумкин.

Замонавий методика чет тили дарсининг асоси муомалага ўргатиш деб ҳисоблайди. Шу муносабат билан дарс босқичлари «қисм»лари ҳақида турли фикрларни гувоҳи бўлиши мумкин. Масалан, «Умумий методика»... муаллифлари янги материални тақдим қилиш ва тушунтириш босқичи, дарснинг мустақил босқичи сифатида бўлиши шарт эмас. Чет тили дарси ўқувчиларда кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ўстириш дарси бўлганлиги сабабли «тақдим қилиш» ва «мустаҳкамлаш» босқичлари бирлаштирилиши мумкин деб ҳисоблайдилар.

Янги материални тақдим қилиш, тушунтириш аввал келадими ёки ўқувчилар томонидан янги материални ишга тушириш машқлардан кейин бўладими, барибир, дастлабки кўникмаларни таркиб топтириш билан боғлиқ. Тушунтириш ва машқлар бажариш бир жараёнда олиб борилади. Янги тил материали (ибора, сўз, грамматик, фонетик, лексик ҳодиса) ўқитувчи томонидан оғзаки ёки ёзма равишда тақдим қилинадими бундан қатъи назар, «Умумий методика»... муаллифлари фикрича дарс бошланишида тушунтирилиши мақсадга мувофиқдир. Бу янги материални ўзлаштириш учун етарли вақт ажратиш ва ўқувчиларнинг материални ўзлаштириб олганликларини назорат қилиш имконини беради.

Комбинациялаштирилган нутқ дарсларида дарс босқичларининг қуйидаги изчиллигини кузатиш мумкин.

а) тил муҳитини яратиш

б) янги материални ўзлаштириш

в) янги материал асосида нутқ фаолиятининг турларига оид кўникмаларни шакллантириш ва малакаларни ривожлантириш.

Соф нутқ дарсларида нутқ машқлари бажарилиб бу жараёнда такрорлаш, мустаҳкамлаш ва ўқувчилар малакасини ривожланиш даражасини назорат қилиш қўшиб олиб борилади.

Дарснинг таркибий қисми ҳақида «инглиз тили ўқитиш методикаси» муаллифлари У.Х.Хошимов, И.Я.Якобов (Тошкент 1993 йил) дарс жараёнини 3 босқичга бўлиб амалиётга яқин тўрганлар. Уларнинг фикрича биринчи босқичда чет тили муҳити яратилади, яъни:

а) дарс ташкил қилинади

б) фонетик машғулот

в) оғзаки нутққа оид машғулот ўтказилади.

Дарснинг асосий қисмини ташкил қилувчи иккинчи босқичга янги тил материали тақдим қилинади, тинглаб тушунишни, гапириш, ўқиш ёзиш кўникмалари ва малакалари ривожлантирилади.

Дарснинг якунида яъни 3 босқичда:

1. Дарсга яқун ясалади.

2. Ўқувчиларнинг дарсдаги фаолиятлари изоҳланади, баҳоланади.
3. Уй вазифаси берилади.

Янги материални маълум қилиш ва тушунтириш алоҳида босқичми ёки йўқми? Бу ҳақда бахсни тўхтатиб, айтишимиз мумкин: бу дарснинг таркибий қисмига киради.

ЯНГИ МАТЕРИАЛНИ ТУШУНТИРИШ

Янги материални тушунтириш жараёнида ўқувчиларнинг тилдан амалда фойдаланишга ўргатаётганимизни унутмаслигимиз керак. Шунинг учун ҳам бу жараённинг методик мазмунини

1. Нутққа йўналганлик.
2. Ситуативлик.
3. Функционаллик принциплари ташкил қилиш керак(И.Пассов)

Нутққа йўналганлик деганда

а) материалларни амалда қўлланилишини ҳисобга олиш,
 б) барча машқларни нутққа мослиги,
 в) мотив (ўқувчининг нутқда иштирок этиши хоҳишини яратиш-га)га алоҳида эътибор бериш лозим. Ситуативлик принципини тўғри тушуниш учун методикада ситуация деганда нималар назарда тутилишини аниқлаб олиш зарур.

Ситуация (вазият) - мавжуд ҳолатлар йиғиндиси.

- шарт-шароитлари комплекси;
- ҳаракатлар комплекси;
- муносабатлар йиғиндиси, мажмуи;
- воқеалар кетма-кетлиги;
- тил муҳити;
- тилга оид бўлмаган муҳит;
- тилга оид ва оид бўлмаган шарт-шароитлар мажмуи;
- нутқ ҳаракати учун фон;
- нутқий ундов.

Демак, ситуативлик деганда нутқнинг шакл ва мазмун жиҳатдан муҳитга мослигини тушуниш мумкин.

Функционаллик биринчи навбатда нутқ бирликларининг вазифасини назарда тутаяди. Дарсда қўлланилаётган ҳар бир нутқ бирлиги маълум вазифани аниқ ифодалаши лозим. Масалан, «Матнни тингланг», ёки «Ўқинг» деган топшириқдан ўқувчи мақсадни англаб етмайди. Одатда китоб, мақола, хабар ва бошқаларни, янгилик олиш, муҳокама қилиш, дам олиш, далилларни аниқлаш, умумий мазмунни тушуниш, саволларга жавоб бериш ниятида ўқиш ёки эшитиш мумкин. Бу ҳолат топшириқ беришда ҳисобга олиниши лозим. Функционалликни ҳисобга олиш нутқ бирлигини қаерда, қандай қўллаш имкониятларини тушуниб олишни таъминлайди.

Тил материали юқоридаги принципларни ҳисобга олган ҳолда тақдим қилиниши ва тушунтирилиши лозим.

Янги материални танлаш, тақдим этиш ва тушунганликни назорат қилиш дарснинг мақсадидан келиб чиқади. Материални тақдим этишнинг шакл ва усуллари материални хусусияти, таълим босқичи, ўқувчиларнинг билим даражаларига қараб турлича бўлиши мумкин. Биргина талаб ҳар қандай ҳолатда ҳам ўзгармай қолаверади. Бу ўқувчилар томонидан материалнинг туғри идрок қилинишини ва тушунилишидир. Тўғри тушуниш кўп жиҳатдан тақдимотнинг тўғрилигига боғлиқ. Бу ўринда материал тақдимотининг миқдорланишига алоҳида эътибор бериш лозим. Шу билан бирга ихтиёрий ва ихтиёрсиз эслаб қолиш, эслаб қолишнинг мустаҳкамлиги, автоматизация, кўникмаларни шакллантириш, малакаларни ривожлантириш, ахборотнинг кетма-кетлиги ҳам материални ўзлаштириб олишни таъминловчи муҳим омиллардан эканлигини унутмаслик керак.

Ушбу босқичда билимлар кўникма даражасига, кўникмалар эса малака даражасига етказилиши лозим. Бундай мақсадга фақат такрорлаш, машқ йўли билан эришилади.

Фонетика, грамматика ва лексикага оид билимлар фонетик, грамматик, лексик кўникмалар, яъни онгли равишда бажариладиган иш-ҳаракат даражасига кўтарилади,

кўникмалар эса малакаларга - қисман автоматизм даражасига етказилган кўникмаларга - нутқий малакаларга етказилади.

Янги материални тақдимоти ўтилган материални мустаҳкамлаш ва янгисини тушунилганликни назорат қилиш билан ҳамоҳанг бўлиши лозим. Ҳар қандай назорат ўргатувчи таълимий назорат даражасига кўтарилгандагина яхши самара беради.

ЎҚУВЧИ ФАОЛИЯТИ

Ўқувчиларнинг дарсдаги фаолияти ақлий фаолият ҳисобланади. Бу фаолият маълум ҳаракат ва операциялар эгаллашга қаратилади. Бу ҳаракат ва операциялар тинглаш пайтидаги маълум тил материални билиб олиш, таниб олиш ва тушуниш, контекстдаги сўзнинг маъносини аниқлаш, лексик бирикмаларни ва синтактик бирикмаларни қовуштириш ва бошқалар бўлиши мумкин.

ДАРСНИНГ ТУЗИЛИШИ

Дарснинг тузилиши, яъни унинг бўлинадиган босқичлари ва уларнинг изчиллиги ўқитиш услубига, таълим босқичига, дарснинг мақсади ва мазмунига боғлиқ. Одатда ўрта мактаблардаги чет тили дарсининг таркибий қисмлари ёки босқичлари қуйидагилардан иборат.

- 1.Ташкилий қисм.
- 2.Ўтилган материални эсга солиш.
- 3.Янги материал билан ишлаш.
- 4.Янги материални мустаҳкамлаш.
- 5.Уйга вазифа бериш.

САВОЛЛАР:

- 1.Дарс деганда нимани тушунасиз?
- 2.Дарснинг психологик асослари нима?
- 3.Дарснинг дидактик асослари ҳақида гапиринг.
- 4.Чет тили дарсининг қандай хусусиятларини биласиз?
- 5.Дарснинг қандай турлари бор?
- 6.Дарсда қандай мақсадлар қўйилади?
- 7.Дарс босқичлари ҳақида гапиринг.
- 8.Ўқитувчига қандай талаблар қўйилади?
- 9.Замонавий дарсга қандай талаблар қўйилган?
10. Дарс конспекти қандай бўлиши керак?
11. Дарсни режалаштириш ҳақида нималарни биласиз?

Тест саволлари:

1. Дарс нима?
 - а) Анъанавийликка асосланиб ўтилган дарсга айтилади.
 - б) Илм, билим маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтиладиган машғулот сабоқ ёки дарс деб юритилади.
 - в) Ноанъанавий услубларни қўллаб ўтилган сабоқ дарс деб аталади.
 - г) Ўқитувчининг ташкилий педагогик ҳаракатига асосланган фаолият дарс деб аталади.
2. Дарснинг психологик ва дидактик асослари.
 - а) Ўқувчининг билиш фаоллигига таъсир қиладиган психик ҳолат ва жараёнлар дарснинг психологик асоси ҳисобланади, дидактик асослари эса диққат эътиборни таълимий восита ва усуллар билан ўқув материалига қаратиш.
 - б) Ўқувчиларнинг руҳий-эмоционал ҳолатлари тушунилади.
 - в) Ўқувчининг билим олишга қаратилган ижобий кайфияти ва руҳий ҳолатга боғлиқ.
 - г) Барча жавоблар тўғри.
3. Чет тили дарсининг хусусиятлари.
 - а) Чет тили дарсининг ўзига хос бўлган хусусияти барча ахборот ва маълумотларни чет тилида баён этиш тушунилади.

- б) Ижтимоий фанларга боғлиқлигидир.
- в) Муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатишдир.
- г) Барча фанлардан сифат жиҳатидан фарқ қилади.

4. Дарс турлари.

- а) Дарс ягона тур ва услубда ўтилади.
- б) Тил материали ва нутқий йўналтириш.
- в) Дарснинг асосан икки тури мавжуд.
- г) Дарс самарадорлигига қараб турларга ажратилади.

5. Ўқитувчига қўйиладиган талаблар.

- а) Ўқувчилар фаолиятини йўналтириш талаб этилади.
- б) Чет тили дарсларида тил муҳитини яратиш, дарс турларидан самарали фойдаланиш ва мақсадга эришиш ўқитувчига қўйилган талабдир.
- в) Ноанъанавий услубларни муваффақиятли қўллаш талаб этилади.
- г) Ҳамма жавоблар тўғри.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Рахмонов, В.С.Иутлин таҳрири остида.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов "Методика обучение иностраннўм язўкам в средней школе".
3. С.К.Фаломкина "Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковўм вузе М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Ўқувчилар билими, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ҳамда баҳолаш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчилар кўникма ва малакаларини шунингдек билимларини назорат қилиш ва баҳолаш ҳақида маълумот бериш.

Кутиладиган натижа: Ўқитувчиларнинг ўз ўқувчилари билими, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолаш, малакаларининг такомиллашувига эришиш.

Кўргазма: Стендлар, қўлда тайёрланган кўрсатмали материаллар.

РЕЖА:

1. Назорат ва унинг моҳияти
2. Назорат функциялари.
3. Назорат объекти
4. Назорат турлари
5. Назорат усуллари
6. Баҳолаш.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ:

Назорат қилиш – ўқувчилар фаолиятини, ҳулқини, ўзлаштиришини кузатиш, текшириш, ҳисобга олиш. Таълим жараёнини педагогик ва методик жиҳатдан тўғри ташкил қилишнинг муҳим шартларидан бири.

Назорат – ишнинг, нарсанинг аҳволи, бориши кишининг юриш туришини кузатиш, текшириш, тафтиш қилиш.

Назорат функциялари – аниқлаш, тўғрилаш, огоҳлантириш, интиштириш, умумлаштириш.

Назорат турлари – жорий, оралик, якуний, мавсумий назорат.

Назорат шакллари – индивидуал, фронтал, оғзаки, ёзма, бир тилли ва икки тилли назорат.

Баҳолаш – билим, кўникма ва малака даражасини балл билан ўлчаш.

Билим – шахснинг билиш фаолияти маҳсули. Тасаввур ва тушунчалардан иборат онг мазмуни. Шахснинг маълум соҳада тўплаган илмий тажрибаси.

Кўникма – онгли равишда бажариладиган ҳаракат. Онгли бажариладиган чет тилидаги нутқ малакасининг автоматлашган таркибий қисми.

Малака - қисман автоматизм даражасига кўтарилган фаолият.

Назорат объекти – чет тил нутқий кўникма ва малакалари.

Назорат вазибалари – таълимий, олдини олиш, тузатиш, бошқарув, баҳолаш.

Мавзувий назорат – мавзу якунида ўтказиладиган текширув.

Жорий назорат – ҳар куни ўтказиладиган текширув.

Оралиқ назорат – маълум мавзулардан бир нечтаси ёки ярим йиллик якунида ўтказиладиган текширув.

Яқуний назорат ўқув йили якунида ўтказиладиган ва ўқувчиларни йил мобайнида олган билим, кўникма ва малакаларининг ривожлантириш даражасини белгилайдиган текширув.

Таълим жараёнини педагогика ва методика жиҳатидан тўғри ташкил қилишнинг муҳим шартларидан бири, ўқувчилар фаолиятини назорат қилиш ва бу фаолият натижаларини баҳолашдан иборат.

Назорат деганда ишнинг, нарсанинг аҳволи, бориши, кишининг юриш-туришини кузатиш, текшириш, тафтиш қилишни тушунилади. Назорат замирида камчиликларни бартараф қилиш, хатони тузатиш, ишни йўлга қўйиш сингари эзгу ниятлар ётади. Текширув, назорат, контрол атамалари синоним сифатида фойдаланилади.

Назорат муаммоларининг моҳияти, ҳал қилиниши ва амалда тадбиқ этилишини биринчи навбатда нима учун назорат қилиш – назорат мақсади, нимани назорат қилиш – назорат мазмуни, объекти, қандай назорат қилиш – назорат усулига оид масалаларни қандай тушунишига ва ҳал қилишига боғлиқ.

Ўқувчилар фаолиятини назорат қилишдан кўзланган мақсад таълим мақсадларидан келиб чиқиши ва таълим тарбияни самарадорлигини ошириш учун хизмат қилган ҳолда билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиш даражасини аниқлаш, ўзлаштиришдаги қийинчиликлардан огоҳ қилиш, ўқувчиларни билим олишга интиштириш ва олган билимларини умумлаштириш учун хизмат қилиши керак.

Ўқувчилар фаолиятини назорат қилишдан кўзланган мақсад таълим мақсадларидан келиб чиқиши ва улар билан узвий боғлиқ бўлиши лозим.

Чет тили таълимидан кўзланган амалий, таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларнинг қўлга киритилиш даражасини ўрганиш назоратдан кўзланган асосий мақсад ҳисобланади.

Ҳар қандай назоратнинг таълимий ҳарактерга эга бўлиши ўқиш, ўрганиш жараёнининг муваффақиятини таъминловчи асосий омиллардан биридир.

Шу билан бирга назорат диагностик ҳарактерга эга бўлиш керак. Бу ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини маълум маромда тутиш, айрим ўзгартиришлар киритиш, таълим шарт-шароитларини ҳисобга олиш, ўқитишнинг компонентларига ва усулларига тузатишлар киритиш имконини беради. Таълим натижасининг ютуқ ва камчиликларини аниқлашда асос бўлади.

Хатонинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш мақсадида ўтказилган назоратдан тузатиш мақсади кўзда тутилади. Ўқув фаолияти ўқувчи учун мураккаб, тушунарсиз, унинг кучига мос бўлмаган ҳолда хато келиб чиқади. Демак, хатони қийинчилик аломати, белигиси ҳисобланади. Хатоларни тузатиш таълим жараёнининг долзарб масаларидан ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш уларнинг шакланганлик ва ўсиш даражасини аниқлаштириш жараёнининг содир бўлиш хусусиятларининг, ўқувчиларни билимларини ўзлаштиришларида учрайдиган қийинчиликларни аниқлаш, таълим усулларининг самарадолигини аниқлаш имконини беради.

Таълим жараёнида назорат ўтказиш таълимнинг мақсади бўлиб қолмасдан, восита бўлиши лозим.

Назорат таълим жараёнини ривожлантириш, кам самара берадиган усулларини самарадорлари билан алмаштириш, хатоларни тузатиш ва бартараф қилиш, тилни амалий билишни тезлаштириш, чет тили воситасида талабларни тарбиялаш имконини беради.

Назорат қуйидаги функцияларни бажаради:

- назорат – аниқлаш
- назорат - тўғрилаш
- назорат – огоҳлантириш
- назорат – интиштириш
- назорат – умумлаштириш.

Назоратнинг аниқлаш функциясига синф ўқувчиларининг янги материал, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга кўра кучли, ўртача ва кучсиз ўқувчиларга ажратиш шу асосида ишлаш услубларини гуруҳга мослаш вазифаси киради. Бу ўринда ушбу синф ўқувчилари фаолиятини доимий, ва узок муддатли назорат қилиш натижаларнинг ишончи бўлишини таъминлайди.

Бундай кузатувчилар ўргатувчига аниқ материални ўзлаштириш даражасининг умумий манзарасини аниқлаш имконини беради.

Огоҳлантирувчи назорат ўқитувчига қандай материалга, уни ўзлаштиришда алоҳида эътибор бериш кераклигини, ўқувчиларни назорат учун тайёрлик даражаларини, материалларни билиш даражасини аниқлаш имконини беради.

Интиштирувчи – назорат ишларини ўтказиш тайёргарлик кўриш билан боғлиқ ва ўтилган аниқ материални ўзлаштириб олганликни аниқлаш мақсадида ўтказилади. Бундай назорат хусусий характерга эга.

Умумлаштирувчи назорат маълум мавзу чорак ярим йиллик материалларни қамраб олади ва комплекс характерга эга бўлади. Назорат қуйидаги умумпедагогик талабларга жавоб бериши лозим.

- ҳар бир ўқувчининг фаолиятини бутун ўқув йил давомида доимий назорат қилиб бориш;
- назоратнинг кўп қиррали бўлиши;
- назорат ўтказишга дифференциал ёндашув яъни тил материали ўқувчиларни кучи, дарс босқичи ва бошқаларни ҳисобга олиши;
- назоратни объективлиги, назорат мезонларнинг мавжудлиги ва унга ўқитувчининг амал қилиши, ўқитувчининг барча ўқувчиларга бир хилда муносабатда бўлиши, ўқитувчининг тақдирлаши, ўқувчининг ўзига ишончини кўчатириши, қийинчиликларни олдини олишни ўргатиш.
- Назоратнинг тарбиявийлиги.
- Ҳар қандай назорат тарбиявий бўлиб, талабаларни билим олишга интиштириш, ахлоқий-хулқ ва юриш туришига ижобий таъсир кўрсатиши лозим. Чет тили дарсида назорат объекти бўлиб, кўникма ва малакалар хизмат қилиши лозим. Замонавий методика талабига мувофиқ назарий билимлар текширилмайди балки гапириш, тинглаб тушунтириш ва ёзув кўникма ва малакаларини текшириб борилади. Кўникмаларни текшириш пайтида лексик, грамматик ва фонетик материални нутқ фаолияти турларида қўлланиш даражасида назорат қилинади.

Малакалар текширилганда эса нутқ фаолияти турларидан мулоқот воситаси сифатида фойдалана олиш меъёрий ўлчанади.

Нутқий малакаларни назорат қилиш шу турдаги фаолияти билан назорат қилиш билан белгиланади. Масалан, фикрни оғзаки баён қилиш, гапириш ва гаплашиш малакаларининг ривожланиш даражаси билан, тинглаб тушуниш малакаларини назорати нутқнинг мазмунини тушуниш тўлиқлиги ва аниқлиги билан, ўқиб тушунишни назорат қилиш, матндан ахборотни ўқиб тушуниш даражаси билан белгиланади.

Фикр баённинг миқдорий кўрсаткичи айрилган фикрлар сонига боғлиқ. Тинглаб тушунтиришда сифат кўрсаткичлари:

Аудиоматнни умумий, тўлиқ, барча маълумотларни аниқ тушуниш билан белгиланади. Тинглаб тушуниш миқдори матн давомийлиги ва тезлиги билан ўлчанади. Ўқишда сифат кўрсаткичлар:

1. Ўқиб тушуниш кўрсаткичлари.

2. Матндаги тил материал хусусиятлари билан боғлиқ.

Ўқишда миқдор кўрсаткичлари ўқиш тезлиги ва матн ҳажми билан белгиланади. Юқоридаги талаблар таълимни турли босқичларида бир-биридан фарқ қилади. Методикада назорат турлари масаласини ҳал қилиш ҳам муҳимдир. Қуйидаги назорат турлари фарқланади.

1. Жорий назорат

2. Мавзувий назорат

3. Оралиқ назорат

4. Якуний назорат.

Жорий назоратга кўра ўқувчи ҳар дарсда сўраб борилади.

Мавзувий назорат ҳар бир мавзу якунида ўтказилади. Ўқувчи томонидан аниқ мавзунинг ўзлаштириб олиниш даражасини аниқлаш имконини беради.

Оралиқ назорат маълум мавзулардан бир нечтаси ёки ярим йиллик якунида ўтказилади. Натижада ўқувчиларнинг мавзу ёки мавзу тўпламларини ўзлаштириб олиш даражалари аниқланади.

Якуний назорат ўқувчининг йил бўйича олган билим, кўникма ва малакаларини ривожланиш даражаларини билдиради.

Якуний назорат мазмунига нутқ фаолияти турларига оид малакаларнинг шаклланганлик даражаси назорат қилинади ва баҳоланади.

Ўқувчиларнинг фаолиятини шакллантиришнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

- индивидуал, ёлғиз, якка назорат;
- фронтал, ёппасига назорат;
- оғзаки назорат;
- ёзма назорат;
- бир тилли назорат;
- икки тилли назорат.

Фикрни оғзаки баён қилишни назорат қилиш кўпинча оғзаки шаклда ўтказилади, чунки бундай назорат шакли нутқ фаолиятининг ушбу турини энг муҳим хусусиятларини яққоллаштириш имконини беради. Масалан: нутқий жавоб (Реакция), нутқий автоматизмлар тўхталиш нутқининг вазиятга мослигини ифодаловчи белгилардан ҳисобланади.

Тинглаб тушунишни назорат қилиш она тилида ёки ўрганилаётган чет тилида оғзаки ёки ёзма шаклда ўтказилиши мумкин. Бундай назорат тасдиқловчи (аниқловчи, белгилловчи), таълимий, интиштириувчи (Стемул) техника воситасида ёки техника воситасисиз ўтказилиши мумкин.

Назорат усули сифатида турли машқлардан фойдаланилади. Бундай машқларни танлаб олиш ва тавсифлаш таълимнинг мақсадига боғлиқ.

Назорат усуллари назорат объектларига мос тушиши тил материалларини ва нутқий малакаларининг ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олиш лозим.

Назорат дарс жараёнида ўтказиладиган, аввал ўзлаштирганини назорат қилинади, сўнг янги дарс ўтилади. Бу назоратнинг таълимийлигини таъминлайди. Назорат дарсининг барча босқичларидан иштирок этиши лозим.

Назорат қилишнинг ўрни ва ажратиладиган вақт текшириш турига ҳам унга мос келадиган текшириш усулининг хусусиятларига боғлиқ. Дарс жараёнидаги ҳар кунги назорат энг аввало янги ўрганилаётган сўз ва сўз бирикмаларининг, грамматик ҳодисалар ва нутқ бирликларининг дастлабки ўзлаштирилишини текшириш учун зарур. Кундалик назорат нутқ кўникмаларини текширишни ўз ичига олади. Дарсда оғзаки нутқни ўстириш ва ёзиш жараёнида кўникмаларнинг шаклланганлик даражаси ҳам текширилади. Махсус уюштирилган назорат оғзаки ёки ёзма, якка ёки ёппасига бўлиши мумкин. Бундай назорат

одатда, бирор ўрганиб олинган параграфнинг, параграфлар қаторини ёки бирор мавзуни якунлаш сифатида амалага оширилади.

Мактабда оғзаки назоратга алоҳида ўрин бериш лозим, лекин ёзма назоратнинг ҳам бир мунча афзалликлари мавжуд:

1. Ёзма шаклда назорат қилинганда бир вақтнинг ўзида барча ўқувчиларни текшириш мумкин.
2. Ёзма ишларни оғзаки жавобларга нисбатан кўриб чиқиш анча қулай.
3. Ёзма ишлардаги хатоларни тавсифлаш ва таҳлил қилиш қулайдир, чунки ёзма ишда ўқувчилар ҳаракати ўзининг аниқ ифодасини топган бўлади.

Лекин ёзма назоратдан барча кўникмаларни текшириш учун фойдаланиб бўлмайди. Ўқувчиларнинг суҳбат олиб бориш ёки мавзу юзасидан фикр айтиш кўникмаларини ёзма равишда текшириш мумкин эмас. Шунинг учун ёзма текширувдан ёзув кўникма ва малакаларини назорат қилиш мақсадида, илмий – оммабоп адабиётни луғат ёрдамида таржима қилиш кўникмасини назорат қилишда фойдаланиш тавсия этилади.

Назоратнинг фронтал шакли индивидуал шаклга нисбатан қулайдир. Биринчи ҳолатда кўпроқ ўқувчиларни сўрашга улгурилади. Бир ўқувчини доскага чиқариб, узоқ сўрашга ҳеч йўл қўймаслик керак.

Назорат қилишнинг энг муҳими уй вазифасини текширишдир. Одат бўйича, уй вазифасининг ёзма бажарилиши мақсадга мувофиқдир.

Назорат баҳолаш учун шарт шароит яратади, замин тайёрлайди. Назорат бирламчи, баҳолаш эса иккиламчи жараён билан биргаликда амалга оширилади, уни жорий баҳолаш дейиш мумкин.

Чет тили таълимида ўқувчилар фаолиятини баҳолаш уларнинг тил материалларини ўзлаштириб олишлари ва нутқ фаолиятининг асосий турларида (тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш) малакаларнинг ривожланиш даражасини аниқлаш билан боғлиқ.

Баҳолашнинг умумпедагогик талабларга жавоб бериши унинг самарадорлигини оширади. Ҳар бир ўқувчи фаолиятининг доимий кузатувда бўлиши баҳолашга дифференциал ёндашув, унинг объективлиги, комплекслиги, таълимийлиги ва тарбиявийлиги чет тили предмети учун ҳам долзарб мезонлар ҳисобланади.

Чет тили таълимида кенг тарқалган ва таълимнинг муваффақиятини белгиловчи энг муҳим баҳолаш тури бўлмиш жорий (кундалик) баҳолаш билан бир қаторда, мавзулар якунида ташкил қилинадиган мавзувий баҳолаш, мавзулар тўпламидан сўнг ўтказиладиган оралиқ баҳолаш ҳамда ўқувчиларнинг синф бўйича билим, кўникма ва малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш учун хизмат қиладиган баҳолаш турлари амалда яхши самара бериши кузатилмоқда.

Баҳолашни самарали ташкил қилинишини таъминловчи омилларнинг энг муҳимларидан баҳолаш талаб ва мезонларнинг ўқувчиларга таниш бўлишидир. Ўқувчилар ҳар бир чорак, ўқув йили учун ўтказиладиган ўқув ишлари режасидан воқиф бўлишлари, ўтиладиган мавзулар, грамматик материаллар рўйхатини олдиндан олишлари лозим. Бундан ташқари улар нутқ фаолиятининг ҳар бир тури учун қўйиладиган талабларни ҳамда ушбу талабларни бажарилиши даражасига кўра баҳолашни мезонларини яхши билган ҳолда мустақил ишлаш имкониятларидан самарали фойдаланадилар, муҳим ўқувчиларга тилни ўргатиб қўйиш мумкин эмаслигини, балки уни фақат ўрганиш лозимлиги ҳақидаги фикрни сингдиришдир.

Баҳолаш усули биринчи навбатда назорат мақсади ва объекти билан чамбарчас боғлиқдир. Чет тили таълимида ўқувчиларнинг тил ҳодисаларини ўзлаштириб олганлиги даражасини баҳолаш борасида бир қатор илғор усуллар амалда муваффақият билан синовдан ўтган. Бироқ нутқ фаолиятининг турларига оид малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш борасидаги усулларини назарий асослаш ва амалий ишлаб чиқиш соҳасидаги муаммолар ўз ечимини кутмоқда.

Баҳолаш усули сифатида турли машқлардан фойдаланилади ва уларни дарсни барча босқичлари мақсадга мувофиқдир.

Энг асосийси ўқувчиларни мустақил фикрлашга, яъни ўз фаолиятларини ўзлари баҳолай олиш, баҳолаганда ҳам холисона баҳолай олишга ўргатишдан иборат. Чунки,

Ўқувчининг мустақил фикрлаш малакаси унинг у ёки бу воқеликка тўғри баҳо беришликдан бошланади.

САВОЛЛАР:

1. Назорат деганда нимани тушунасиз?
2. Назорат қандай функцияни бажаради?
3. Назорат объекти нима?
4. Назоратнинг қандай турлари мавжуд?
5. Назорат қандай усуллар ёрдамида ўтказилади?
6. Баҳолаш деганда нимани тушунасиз?
7. Баҳолашнинг қандай турларини биласиз?

Тест саволлари:

1. Назорат деганда нимани тушунасиз?
 - а) Ўқувчилар фаолиятини, ҳулқини, ўзлаштиришини кузатиш, текшириш, ҳисобга олишидир.
 - б) Ишнинг, нарсанинг аҳволи бориши, кишининг юриш туришини кузатиш, тафтиш қилиш.
 - в) Ҳар куни ўтказиладиган текширув.
2. Назорат объекти нима?
 - а) Аниқлаш, тўғрилаш, огоҳлантириш, интиштириш, умумлаштириш.
 - б) Чет тили нутқий кўникма ва малакалари
 - в) Онгли равишда бажариладиган ҳаракат
 - г) Таълимий, олдини олиш, тузатиш, бошқариш ва баҳолаш.
3. Назоратнинг қандай турлари мавжуд?
 - а) Индивидуал, фронтал, оғзаки, ёзма, бир тилли ёки икки тилли назорат
 - б) Билим, кўникма ва малака даражасини балл билан ўлчаш
 - в) Жорий, оралик, Якуний ва мавсумий назорат.
 - г) Қисман автоматизм даражасига кўтарилган фаолият.
4. Назорат қандай функцияни бажаради?
 - а) Шахснинг билиш фаолияти маҳсули. Тасаввур ва тушунчалардан иборат мазмуни.
 - б) Аниқлаш, тўғрилаш, огоҳлантириш, интиштириш ва умумлаштириш.
 - в) Онгли равишда бажариладиган ҳаракат.
 - г) Ишнинг, нарсанинг аҳволи, кишининг юриш туришини кузатиш.
5. Назорат қандай усуллар ёрдамида ўтказилади?
 - а) Оғзаки ва ёзма усулда ўтказилади
 - б) Уй вазифасини текшириш ва баҳолаш
 - в) Баҳолаш ва рағбатлантириш
 - г) Ҳамма жавоблар тўғри.
6. Баҳолаш деганда нимани тушунасиз?
 - а) Чет тили таълимида ўқувчиларфаолиятини баҳолаш, уларнинг тил материаллини ва нутқ фаолиятининг асосий турларида малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш
 - б) Турли машқлардан фойдаланиб баҳоланади
 - в) Грамматик материаллар асосида баҳоланади
 - г) Тинглаб тушунишни текшириб баҳоланади.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида. М.Просвещение 1967йил 199-248 бетлар.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тилида ўқишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчиларни чет тилида ўқишга ўргатиш маҳоратларини такомиллаштириш.

Кутилаётган натижа: Чет тили фанлари ўқитувчиларининг ўқувчиларга чет тилида ўқишни ўргатиш малакаларининг такомиллашувиغا эришиш.

Кўргазма: Стендлар, расмлар жамланмаси, тарқатмали материаллар.

РЕЖА:

1. Ўқиш нутқ фаолиятнинг тури
2. Ўқиш ва нутқ фаолиятининг бошқа турлари ўртасидаги муносабат
3. Ўқишнинг психологик механизмлари
4. Ўқиш техникаси
5. Ўрта мактабларда ўқишга қўйилган талаблар
6. Ўқиш турлари
7. Матн ўқишни ўргатиш манбаидир.
8. Ўқишни ўргатувчи матнлар танлаш
9. Ўқиш турларига ўргатувчи машқлар
10. Ўқиб тушунишни назорат қилиш усуллари.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ.

Ўқиш - ёзма матндан ахборот олишга қаратилган нутқ фаолиятининг тури. Матнни ўзлаштириш, ахборотни тушуниб ва англаб олиш малакасига эга бўлиш.

Ўқиш техникаси – ҳарф – товуш муносабатларини рўёбга чиқариш, ўқиш жараёни ва ўқилиш қоидалари мажмуаси.

Матн – текст

Фронтал ўқиш – ёппасига ўқиш

Якка ҳолда ўқиш иштирокчилар сонига кўра ўқиш тури.

Жуфт бўлиб ўқиш – жуфт-жуфт, диалог тарзида ўқиш ва иштирокчилар сонига кўра ўқиш тури.

Синтетик ўқиш – юнонча “синтез” – интенсив, таҳлилсиз курсор ўқиш. Матнни синтетик ўқиш – ёзма матнни идрок этиб тушуниш.

Аналитик ўқиш юнонча “анализ”- матнни таҳлил қилиб ўқиш.

Пассив луғат – ўқувчи аввал ўзлаштирган, ўқиш жараёнида таний оладиган сўзлар.

Кўникма онгли равишда бажариладиган иш ҳаракат мақсадга мувофиқ бажариладиган ҳаракат усулларини танлаш, уни амалга ошириш, билимларни амалда тадбиқ қилиш.

Малака - қисман автоматлашган фаолият

Машқ - чет тилида бажариладиган ўқув амали таркиби, талаб ҳамда материал қисмларидан иборат ўқув бирлиги.

Синчиклаб ўқиш – матн мазмунини тўла ва аниқ тушуниш. Тушуниш 100% ни ташкил қилади.

Таълимий ўқиш – таълимга оид ўқитиш.

Изланиб ўқиш – бошқа манбалардан маълум бўлган ахборотни, таъриф, коидани топиш ва изланиш натижасида матннинг ўқувчи учун зарур дед ҳисобланган қисми синчиклаб ўқилади.

Ўқиш машқлари – ўқишни ўргатувчи, ўқишга оид кўникмаларни шакллантирувчи ва малакаларни ривожлантирувчи ўқув амали.

Киши ҳаётида ўқиш муҳим аҳамиятга эга. Ўқиш орқали китобхон ўз билимини оширади, дунёқарашини кенгайтиради, эстетик завқ олади. Халқлар ўртасидаги муносабатлар тобора яхшиланаётган бир пайтда чет тилига бўлган эҳтиёж янада ортиб

бормоқда. Тил муҳити бўлмаган бизнинг шароитимизда ўқиш чет тилидан амалий фойдаланишнинг энг муҳим йўлларида биридир.

Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида ёзма ахборотни идрок қилиш ва тушунишга қаратилган жараёндир. Шунинг учун ўқиш нутқ фаолиятининг рецептив тури ҳисобланади.

Ёзма ахборотни қабул қилиш ўқиш механизмлари ёрдамида амалга оширилади.

Ўрта мактабларда чет тилини ўрганиш жараёнида ўқиш ҳам тил ўрганиш воситаси. Ҳам таълимнинг мақсади сифатида хизмат қилиши мумкин. Ўқишга ўргатиш таълимнинг мақсади деб қаралганда қуйидагилар назарда тутилади. Ҳар қандай мутахассис ўз соҳаси бўйича чет тилидаги адабиётни талай оладиган, ўзи учун зарур бўлган ахборотни тушуна оладиган ва ўз соҳасидаги янгиликлардан хабардор бўла оладиган даражада бўла олиши керак.

Ўқиш орқали киши ўз дунёқарабини кенгайтиради. Маънавий бойликлардан хабардор бўлади. Матннинг тарбиявий таъсирида ўқувчиларда характер, маданият, ахлоқ тарбияланади. Кишилар билан муомала қилишга ўргатилади.

Ўқиш таълимнинг воситаси сифатида тил материални ўзлаштириш имконини кенгайтиради. Ўқиш жараёнида ўқувчи янги сўзларни эслаб қолади ва ўз луғат бойлигини кенгайтиради.

Методик адабиётларда ўқиш турларига алоҳида эътибор берилади ва қуйидаги ўқиш турларининг мавжуд эканлиги таъкидланади.

Ўқиш жараёнида текстни таҳлил қилиш ва қилмасликка кўра:

а) синтетик б) аналитик ўқиш;

Тайёргарликка кўра: а) тайёрланган б) тайёрланмаган ўқиш.

Ўрнига кўра: а) синфда б) уйда ўқиш.

Тушуниш даражасига кўра: инглиз методисти М.Уэст 1882 йилда ўқишнинг қуйидаги турлари мавжудлигини таъкидлаган.

1. Дикқат билан ўқиш.
2. Ўртача ўқиш.

Ўқишдан кўзланган мақсадга кўра:

1. Тез ўқиш ва жадал ўқиш.

2. Танлаб ўқиш.

С.К.Фоломкина ўқишдан кўзланган мақсадни ҳисобга олган ҳолда ўқишнинг қуйидаги турлари мавжуд эканлигини таъкидлайди.

1. Танишиш учун ўқиш.
2. Изланиб ўқиш
3. Кўз югуртириб ўқиш
4. Синчиклаб ўқиш.

Танишиш учун ўқиш – бунда китобхон мақола ёки китобнинг умумий мавзу билан танишади. Ўқиш жараёни тез ўтади, китобхон матннинг асосий мазмунини тушунса, ғояни англаб етса кифоя. Танишиш учун ўқиш киши ҳаётида кўп учрайди.

Академик Л.М.Чербе ўқишнинг бу турини ҳар қандай маълумотли киши эгаллаши кераклигини айниқса ким чет тилидаги адабиётларни кузатиб бориш керак бўлса, ўшалар учун зарур эканлигини таъкидлайди.

Изланиб ўқиш – ўқишнинг бу тури матндан бошқа манбалардан маълум бўлган ахборотни – таъриф-қоида, сонлар ва рақамларни топиш учун зарур.

Ўқувчи матнни кўз югуртириб ўқиш жараёнида маълум жараёнларда тўхтайтиди ва шу қисмини яна бошидан кўз югуртириб ўқийди. Иккинчи маротаба кўз югуртириб ўқиш изланиб ўқишга айланади.

Кўз югуртириб ўқиш. Бу ўқиш турининг вазифаси китоб, журнал, мақола ва бошқалар ҳақида маълумот олишдан иборат. Ўқишнинг бу туридан ўқувчи ўзи учун керакли маълумот бор ёки йўқлигини, бу маълумот зарур ёки зарур эмаслигини аниқлаш, аввал ўқиганини эсга олиш, керакли маълумотларни келажакдаги ишига фойдаланиш мақсадида танлаш мақсадида фойдаланилади.

Синчиклаб ўқиш – ўқишнинг ушбу тури орқали матн мазмунини тўла ва аниқ тушуниш кўзда тутилади. Тушунишнинг тўлиқлиги 100% ни ташкил қилади. Ўқувчи матннинг энг муҳим ва ўзини қизиқтирган қисмларини тўла тушуниб олишга ҳаракат қилади. Бундан ташқари матнни танқидий нуқтаи назардан мушоҳада қилади.

Ўқиш фаолиятининг юқорида қайд қилган турларида ўқувчининг ўқиш тезлиги ва тушунганлик даражаси бир-биридан фарқ қилади. Қуйида ўқувчиларнинг ўқиш даражасига қўйилган талабларни кўриб чиқамиз. Танишиш учун ўқиш: матндаги асосий ахборотни аниқ тушунишнинг тўлиқлик даражаси 70 %дан кам бўлмаслиги керак.

Тезлик инглиз ва француз тили учун 180 – 190 сўзҒминут

Немис тили учун 140-150 сўзҒминут

Синчиклаб ўқиш: тушунишнинг тўлиқлик даражаси 100% ўқиш тизлигига иккинчи даражали кўрсаткич сифатида қаралади. Бироқ тезлик 50-60 сўзҒминутдан кам бўлмаслиги керак.

Кўз югуртириб ўқиш: ўқишнинг бу тури китобхондан тил материални мукамал билишни ва ўқиш маҳоратини талаб қилади. Бу тур учун сарфланадиган вақт ҳар 1-1,5 саҳифага 1 минутни ташкил қилиш керак.

Ўқиш жараёнида содир бўлаётган ҳолатлар икки гуруҳга бўлинади.

1. Ўқувчи ёзма манбадан ахборот оладиган ҳолат
2. Ахборотнинг бир вақтнинг ўзида ўзгаларга беришни талаб қиладиган ҳолат.

Биринчи ҳолатда овоз чиқармай ўқиш, иккинчи ҳолатда эса овоз чиқариш лозим.

Ўқиш жараёнида ахборотни эслаб қолиш ихтиёрий ёки ихтиёрсиз эслаб қолиш лозим.

Ихтиёрсиз эслаб қолишда китобхоннинг эътибори асосан ахборотнинг мазмунига қаратилган танишиш учун ўқиш жараёнида содир бўлади. Ўқувчи матннинг мазмунини ва нутқ намуналарини эслаб қолади.

Ихтиёрий эслаб қолиш ўқитувчининг махсус топшириғи ёки ўқувчиларнинг ўз ташаббуси билан эътиборини онгли равишда матннинг ҳам мазмуни ҳам шаклига қаратганида содир бўлади.

Лингвостатистик маълумотларга кўра агар ўқитувчи 2000 лексик билик билса, матндаги сўзларнинг 70-80 % ни билса, матнни танишиш учун ўқиши мумкин.

Ўқишга ўргатиш матнлар асосида бўлганлиги учун ҳам таълимнинг муваффақияти матнларнинг характериға боғлиқ.

Матннинг тил жиҳатидан мураккаблиги матндаги лексик ва грамматик материалларға боғлиқ. Лексик қийинчиликларни белгилашда ўқувчилар учун матнни ўқиш жараёнида нотаниш бўлган сўзларни, янги ўрганилган лексик бирликларни ҳисобға олиш зарур. Грамматикаға оид қийинчиликларни белгилашда қўшма ва содда гапларни ўзаро муносабати, она тилида мавжуд бўлмаган жумлалар тузилиши, омоним ва янги ўрганилган грамматик материалларни ҳисобға олиш зарур.

Ўрта мактабда ўқувчилар ўқишнинг барча турлари учун зарур бўлган асосий кўникма ва малакаларни эгаллайдилар.

1.Тил материални тушунишға оид кўникма ва малакалар.

Бундай кўникма ва малакаларни ривожлантириш учун тилға оид машқлар хизмат қилади. Бундан ташқари тил материални эсда сақлаш. Олдиндан билиб олиш, тил материалининг қандай маъно англатишини фикран тахмин қилиш қобилиятларини ривожлантиради.

САВОЛЛАР:

1. Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида қандай хусусиятға эға?
2. Ўқиш нутқ фаолиятининг бошқа турларига қай даражада боғлиқ?
3. Ўқишнинг психологик механизмлари қайсилар?
4. Ўқиш техникаси деганда нимани тушунаси?
5. Ўрта мактабларда ўқишға қандай талаблар қўйилган?
6. Ўқиш турларини айтинг.
7. Матн ўқишни ўргатишда қандай ўрин тутади?

8. Матнларни танлашга қандай талаблар қўйилади?
9. Ўқиш турларига ўргатувчи машқларни тавсифланг.
10. Ўқиб тушинишнинг назорат қилиш усуллари нималардан иборат?

Тест саволлари:

1. Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида қандай хусусиятга эга?
 - а) Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида ёзма ахборотни идрок қилиш, тушунишга қаратилган рецептив тури ҳисобланади.
 - б) Синтетик, аналитик ўқишга айтилади.
 - в) Тайёрланган ўқиш, тайёрланмаган ўқиш синфда ва уйда ўқиш тушунилади.
 - г) Танишиш, изланиш, кўз югуртиришва синчиклаб ўқиш.
2. Ўқиш техникаси деганда нимани тушунаси?
 - а) Ёзма матндан ахборот олиш
 - б) Ёппасига ўқиш тушунилади
 - в) Ҳарф-товуш муносабатларини рўёбга чиқариш, ўқиш жараёни ва ўқилиш қодалари мажмуаси
 - г) Иштирокчилар сонига кўра ўқишдир.
3. Ўрта мактабларда ўқишга қандай талаблар қўйилган?
 - а) Тил материални тушунишга оид билим ва кўникмалар мажмуаси
 - б) Танишиш учун ўқиш 70%, тезлик инглиз ва француз тили учун 180-190 сўз минут. Немис тили учун 140-150 сўз-минут
 - в) Матнлар орқали ўқиш, матнлар ҳарактерига боғлиқ
 - г) Ҳамма жавоблар тўғри.
4. Ўқиш турлари қайси жавобда тўлиқ ва тўғри кўрсатилган.
 - а) Тез ва секин ўқиш тушунилади
 - б) Танишиш учун ўқиш, изланиб ўқиш, кўз югуртириб ўқиш ва синчиклаб ўқиш
 - в) Синтетик ва аналитик ўқишга бўлинади
 - г) Танлаб ўқиш, ўртача ўқиш тушунилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
2. **Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.**
3. **С.К.Фаломкина. Обучение чтению на инастранном язўке в не язўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.**

Мавзу: Ёзув ва фикрни ёзма баён қилишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчиларнинг фикрларини ёзма баён қилишни ўргатиш ҳақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларнинг ёзуви, фикрларини ёзма баён қилишга ўргатиш бўйича ўқитувчиларнинг малака ва маҳоратларини ривожлантириш.

Кўргазма: Стендлар, матнлар ёзилган тарқатмали материаллар.

РЕЖА:

1. Ёзув ва унинг моҳияти
2. Ёзма нутқ тушунчаси
3. Фикрни ёзма равишда баён қилиш нутқ фаолиятининг тури.
4. Ёзма нутқ техникасини ўргатиш.
5. Фикрни ёзма равишда баён қилишни ўргатиш.
6. Ёзув ва фикрни ёзма равишда баён қилишни ўргатувчи машқлар.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар изоҳи.

Ёзув – ёзма шаклда фикр баён этиш, нутқ фаолиятини тури

Ёзма нутқ - нутқ фаолиятининг репродуктив тури. Ёзма нутқ гапириш орқали шаклланади. Инсон аввало ақлан бирон бир фикр ўйлайди сўнгра мазкур фикрни оғзаки ёки ёзма баён қилади.

Ёзиш техникаси- товуш ва ҳарф муносабатлари, ҳарфларнинг турлича маъно билдириши, хуснихат ҳамда имло.

Графика – графемаларнинг маълум тил учун қабул қилинган қоидалар асосида қўллаш имкониятларини ўргатувчи соҳа.

Орфография - (юнонча Orthas тўғри grapho ёзаман) имло, ёзиш қоидаси. Графемаларининг ҳар биринг конкрет ҳолда қўллаш қоидаларини ўрганади.

Каллеграфия – хуснихат, чиройли ёзув.

Ҳарф - алфавитдаги белги, товушни ифодоловчи график тимсол, товушнинг ёзувдаги ифодаси.

Ёзма нутқни ўрганиш – орфографик, яъни тўғри ёзиш қоидаларига имло қоидаларига амал қилган ҳолда оғзаки нутқда ифода этилаётган фикрларни ёзма шаклда баён қилишни ўргатиш.

Графема – маълум шаклга эга ҳарф, ҳарф бирикмалари, тиниш белгилари.

Диктант – (lot dictare-ёзиш учун айтиш) – айтиб тўрганда ёзиш. Айтиб туриб ёздирадиган иш.

Диктант турлари – кўз хотираси, огоҳлантирувчи, ёддан, эркин, эшитиш ва таржима диктантлари.

Принцип - Лотинча «Principium» - асос, негиз. Ўқув жараёнини акс эттирувчи методик ходисани ифодалайдиган қонуният, қонун, мезон, меъёр.

Морфологик принцип – сўзнинг маъноли қисми қандай талаффуз қилинишидан қатъий назар ҳамма вақт бир хил ёзилади.

Фонетик принцип – сўзнинг ёзилиши, унинг товушлар сони ва мазкур тилнинг графика қоидаларига мос бўлади.

Ёзув - деганда конкрет тилга хос бўлган ёзма нутқ воситалари графемаларни таний олиш, уларни қоғозга тушира олиш шу тилга хос бўлган графикани, орфографияни билиш тушунилади.

Ёзма нутқ деганда асосан икки маънони англаш мумкин. Ёзма нутқ жараён сифатида фикрни ёзма равишда баён қилиш, ифодалаш ва шу жараённинг натижаси бўлган матн маъноларини ифодалайди.

Ёзма нутқ ҳар доим оғзаки нутқ шаклида шаклланади ва ёзма нутқни эгаллашда оғзаки нутқ восита, асос вазифасини бажаради.

Фикрни ёзма баён қила олиш учун алифбо ҳарфларини ёзувда тўғри ифодалаш, товуш ва товуш бирикмаларини ҳарф ва ҳарф бирикмалари орқали ифодалаш, сўз ва сўз бирикмаларининг график тимсолларини маъно билан боғлай олиш ва қоғозга тушира олиш, тиниш белгиларини қўллай олиш ва ниҳоят ўз фикрини мантиқли кетма-кет, ушбу тил қоидаларига амал қилган ҳолда қоғозга тушира олиш лозим.

Фикрни оғзаки ва ёзма баён қилиш нутқ фаолиятининг репродуктив турига киради. Фикрни ёзма равишда баён қилиш уни қоғозга тушириш жараёнининг ортикчалиги билан оғзаки нутқда фарқ қилади. Шунга қарамасдан оғзаки нутқни ўстиришни мўлжалланган машқлар ёзма нутқни ўстириш учун ҳам хизмат қилиши мумкин. Ёзма нутқ ўз навбатида оғзаки нутқ малакаларини ўстириш учун восита вазифасини бажаради.

Фикрнинг ёзма равишда баён қилишга ўргатишни ёзув техникасини ўргатишдан бошлаш мақсадга мувофиқ. Ёзув техникасини ўргатиш жараёни 3 босқичдан иборат.

1. Графика (белгиларни ёзиш ва бир-бири билан боғлаш)
2. Каллеграфия (Хуснихат)
3. Орфография

Графикани ўргатиш а)товуш–ҳарф муносабатларини, б) товушларнинг бажарадиган функцияларини ўргатиш билан узвий боғлиқ.

Немис тилидаги товуш ҳарф нисбатида қуйидаги қонунларни ўрганиш мумкин.

1. Товуш ва ҳарф ўртасидаги миқдорий мосликни йўқлиги.
Бир товушга ҳарф бирикмаларини тўғри келиши.

2. Ҳарфларнинг турли хил ўқилиши
3. Синоним ҳарф белгиларини мавжудлиги.
4. Баъзи ҳарфларнинг ўқилмаслиги.

Товуш ва ҳарф ўртасида миқдорий мосликнинг йўқлиги ёзувга ўргатишда катта қийинчилик ўргатади. Ўқувчиларнинг она тилидаги ҳарфларнинг чет тилида бутунлай бошқача ўқилиши ҳам ёзув жараёнида хатога олиб келади.

Товуш – ҳарф муносабатларида қийинчилик туғдирадиган ҳарф ўргатишда товуш ва ҳарфларни машқларини ўргатиш яхши самара беради. Масалан, ҳарфлар ва товушлар миқдорини аниқлаш ва қиёслаш.

Ёзувга ўргатишнинг иккинчи босқичи ўқувчиларни ҳуснихатга ўргатишдир. Чет тили ҳуснихатига ўргатиш бошланғич синфда она тили ёзувига ўргатиш жараёнида орттирилган тажрибага асосланади.

Фикрни ёзма баён қилишни ўргатишда ўқувчиларнинг орфографик хатолари устида ишлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Сўзнинг товуш саставини бузадиган нотўғри ёзувларни орфографик хато дейилади. Хатоларни олдини олиш ва бартараф қилишда кўргазмали қуроллардан фойдаланиш яхши самара беради.

Фикрни қоғозга тушириш малакаларини ривожлантириш ёзув ўргатишнинг сўнгги босқичи ҳисобланади. Бу босқичда кенг тарқалган иш-баён ёзишдир.

Баён фикрни ифодалаш усулига кўра: тасвирлаш, тушунтириш, мушоҳада қилиш; психологик таянч ҳарактерга кўра: кўриш, эшитиш; тажриба асосида фикрни баён қилиш усулига кўра: мантикий, тарихий, маконли, сабаб-оқибат, образ турларига бўлинади.

Ўқувчилар фикрни ёзма баён қилишга ўргатиш билан бир қаторда матнда тиниш белгиларининг тўғри ишлатиш ҳам талаб этилади. Чунки чет тилларда ўргатиладиган тиниш белгилари она тилидаги тиниш белгиларидан фарқ қилади. Ўқувчиларга бўғин кўчириш қоидаларини ўргатиш ва машқлар бажариш ҳам талаб этилади.

Ўқувчиларнинг тўғри ёза олишлари учун тез-тез диктантлар ўтказилиб туруш керак. 5-синфларда кўпроқ диктантлар ўтказилгани мақсадга мувофиқ. Диктантлар билан бир қаторда грамматик ва лексик материални ўзлаштиришни назорат қилишга қаратилган ёзма ишлар ўтказиб туриш лозим.

Ёзма иш материали синфда ишланган ва ўқувчилар ўзлаштириб олган бўлиши лозим. Ёзма иш учун тайёрланган топшириқлар икки ёки ундан ортиқ вариантдан бўлиши талаб этилади. Бу ўқувчиларининг бир-биридан кўчиришга имкон бермайди. Ёзма иш вақтида ўқитувчи синфда ўқувчиларни назорат қилиб туриши керак, бироқ топшириқларни бажарилишини айтиб бермаслиги лозим. Ёзма ишни бажариб бўлган ўқувчи дафтарни ўқитувчига топширади ва синфда ишлаш учун қўшимча топшириқ олади. Ёзма ишларни текшириш вақтида ўқитувчи хатолар остига қизил қалам билан чизади ва дафтар ҳошиясига белги қўяди ёки хато ёзилган сўзни чизиб устига тўғри шаклини ёзади. Топшириқнинг бажарилиши ва матндаги хатолар сони ҳамда ҳуснихатни ҳисобга олган ҳолда баҳо қўйилади.

Ёзма ишнинг ҳажмига қараб навбатдаги дарсда хатолар устида ишланади. Синфдаги кўпчилик ўқувчилар йўл қўйган хатолар синфда таҳлил қилинади ва қўшимча мисоллар ёрдамида қоидалар мустаҳкамланади.

Дастурдаги ёзма нутқни ривожлантиришга мўлжалланган суҳбат мавзулари бўйича олиб бориладиган ишни тахминан қуйидаги босқичларга бўлиш мумкин.

1. Мазкур мавзу юзасидан ишланган моделлар бўйича синфда оғзаки иш олиб бориш
2. Шу моделларни ўзлаштириш учун уйга ёзма топшириқ бериш.
3. Берилган мавзу юзасидан синфда оғзаки нутқ машқлари ўтказиш.
4. Ёзма нутқни ривожлантириш учун уйга ёзма топшириқ бериш.

Ёзма нутққа оид уйга берилган вазифанинг ҳусусиятини

1. Ўқувчиларнинг тилни қай даражада билиши ва уларнинг ёшига қараб белгиланиши.

Машқлар ўқувчиларнинг билим даражасига мос бўлиши ва ўта содда ҳам мураккаб ҳам бўлмаслиги керак.

Бошланғич синф ўқувчилари ўзлари ўйлаб топишдан кўра эшитганларини анча ҳавас билан такрорлайдилар. Шунинг учун бошланғич синфлари кўпроқ таклид машқларини бажаришлари мақсадга мувофиқ.

Юқори синфларда эса ўқувчилар матннинг мазмунини ўз сўзлари билан баён қилиш малакаларини анча эгаллаган бўладилар.

Ёзув ва фикрни ёзма баён қилиш кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳамда ривожлантириш мақсадга йўналтирилган машқларни бажаришни тақазо этади. Барча ёзма машқларни 2 гуруҳга ажратиш мумкин. 1. Ёзув машқлари. 2. Фикрни ёзма шаклда баён қилиш машқлари.

Фикрни ёзма шаклда баён қилишга оид машқларни 2 гуруҳга бўлиш мумкин.

2. Тайёрлов машқлар.

3. Нутқ машқлари

Тайёрлов машқларига матн устида ишланган танлаб олинган айрим моделларни ўзлаштириш учун қўлланилган иш турлари киради.

Жумлани қайта тузиш, матнни қисқартириш, матнга режа тузиш ва бошқалар.

Нутқ машқларига:

1. Баён ёзиш.

2. Иншо ёзиш.

3. Мактуб ёзиш

4. Анотация тузиш ва бошқалар киради.

САВОЛЛАР:

1. Ёзув деганда нимани тушунасиш?

2. Фикрни ёзма равишда баён қилиш жараёнида қандай ақлий фаолият бажарилади?

3. Оғзаки ва ёзма нутқ бар-биридан қандай фарқланади?

4. Фикрни ёзма баён қилишнинг қандай усуллари мавжуд?

5. Қандай машқлар ёзувни ўргатади?

Тест саволлари.

1. Ёзув деганда нимани тушунасиш?

а) Матнни кўчириб ёзиш

б) Ёзма шаклда фикр баён этиш, нутқ фаолияти тури

в) Эса сақлаб қолиш учун ёзиш

г) Ахборотларни жамлаш учун ёзиш.

2. Оғзаки ва ёзма нутқ бир-биридан қандай фарқланади?

а) Оғзаки ва ёзма нутқ нутқ фаолиятининг репродуктив тури

б) Тўғри ёзишга ўрганишдир

в) Фикрни ёзма равишда баён қилиш уни қоғозга тушуриш жараёнининг ортикчалиги билан оғзаки нутқдан фарқ қилади

г) Ҳамма жавоблар тўғри.

3. Фикрни ёзма баён қилишнинг қандай усуллари мавжуд?

а) Ҳуснихат, эшитиб ёзиш, фикрлаб ёзиш

б) Фикрни баён қилиш мусулига кўра: мантикий, тарихий, маконли, сабаб-оқибат, образ турларига бўлинади

в) Орфография, коллеграфия қоидаларига асосан ёзиш усуллари киради

г) Ҳамма жавоблар тўғри.

4. Қандай машқлар ёзувни ўргатади?

а) Ёзув машқлари, фикрни ёзма шаклда баён қилиш машқлари, баён ёзиш, иншо ёзиш, мактуб ёзиш, аннотация тузиш.

б) Графика, синоним ва баъзи ҳарфларнинг ўқилмаслиги машқлар.

в) Ўқув жараёнини акс эттирувчи ёзма машқлар.

г) Сўқнинг маъноли қисми қандай ўқилишидан қатъий назар ҳамма вақт бир хилда ёзилади.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида. М.Просвещение 1967 йил.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Гапириш ва гаплашишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқувчиларни чет тилида гапириш ва гаплашишга ўргатиш ҳақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларга ўрта мактабларда ўқувчиларни чет тилида гапириш ва гаплашишга ўргатиш малакаларини такомиллашини ривожлантириш.

Кўргазма: Нутқ фаолиятини ташкиллашга доир стендлар.

РЕЖА:

1. Гапириш (сўзлаш) ва гаплашиш (сўзлашиш) тушунчалари тавсифи.
2. Гапириш нутқ фаолиятининг тури сифатида.
3. Гапиришнинг нутқ фаолияти бошқа турлари билан муносабати.
4. Гапиришга ўргатишнинг мақсади ва мазмуни.
5. Гапириш ва гаплашиш нутқининг лингвистик тавсифи.
6. Ўрта мактабда гапиришга ўргатиш машқлари тизими.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ

Гапириш – сўзлаш, сўзлашиш, гаплашиш, тилдан оғзаки фойдаланиш

Фикр – нарса, ҳодиса, воқелик ҳақида тушунча, баён этиш, чет тилда фикр юритиш.

Синоним - маънодош, шакли турлича, маъноси бир хил бирликлари.

Сўзлаш – фикрни оғзаки баён этиш, гапириш.

Билим – шахснинг билиш фаолияти маҳсули, маълум соҳадаги орттирилган тажриба, билимини ўзлаштириш ва шакллантириш, баҳолаш, текшириш.

Монолог - якка нутқ, якка шахснинг гапириши; қиёс, диалог, полилог

Мотив – ундовчи, сабаб, ички ва ташқи туртки, нутқий мотив, фаолият мотиви.

Маънавий – ахлоқий, ички ҳолатга оид, маънавий жихатлар.

Малака – қисман автоматлашган фаолият.

Дастур – програма, дастур.

Нейтрал – холис, бу ҳам, у ҳам эмас.

Нутқ - фикрни шакллантириш ва ифодалаш усули, тилдан амалда фойдаланиш, тилнинг режалашуви мас. Оғзаки ва ёзма нутқ.

Оғзаки - ёзма эмас; оғзаки мулоқот, оғзаки нутқ, тинглаб тушуниш.

Муомала – сўзлашув, алоқа, мулоқот.

Одатда кишилар ўртасида оғзаки муомала гапириш ва гаплашиш орқали амалга оширилади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида гапириш тушунчаси сўзлашга гаплашиш тушунчасига эса сўзлашишга синоним сифатида изоҳланган бу матнда юқоридаги сўзларни синоним атамалар сифатида қўллаш лозим топилди. Маълумки гапириш ва гаплашиш усуллари бир-биридан фарқ қилади. Гапириш бир шахснинг иккинчи шахс ёки шахслар учун фикр мулоҳаза баён қилиши, сўзлашиб ўзга кишиларнинг билим, кўникма ва малакаларига таъсир ўтказиши бирор далилни исботлашиши унга ишонтириши ҳис ҳаяжонни ифодалаш ёки маълумот олиш ниятида сўрашидир.

Гапириш мураккаб ақлий фаолият бўлиб у нутқни тинглаш қобилияти, хотира, олдиндан фараз қилиш, диққат каби психологик механизмлар фаолиятига таянади.

Гапириш мураккаблиги жиҳатидан турли даражада масалан, ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи сўздан тортиб предметнинг номини аташ, саволга жавоб қайтариш ва маълум мавзу, режа асосида фикрни оғзаки баён қилишгача бўлиши мумкин.

Гапириш жараёнининг натижаси бўлиб нутқ хизмат қилади.

Нутқ гапириш жараёнида фикрнинг тўлалиги нутқий муомаланинг содир бўлиши ҳусусиятига кўра бир неча турга бўлинади. Психологик нутқнинг қуйидаги турлари фарқланади.

1. Гапирувчининг тил воситаларини мазмун ва нутқ ҳолати билан онгли равишда боғлай олган нутқи. Гапирувчи ўз ташаббуси билан фикрини шакллантиради. Ушбу фикрни ифодалаш учун мустақил равишда тил воситаларини ва ифода усулларини танлайди. Бундай нутқни австралиялик психолог Фридрих Кайнс, Спонтан ўз – ўзидан қуйилиб келадиган деб атайди.
2. Жавоб нутқи
3. Таклидий нутқ аввал танланган ёки ўқилган материални эсга олиш ва такрорлаш.
4. Ёдлаб олинган парчаларни такрорлаш нутқи. Бундай нутқ ҳолат билан боғланмаганлиги билан ҳарактерланади.

Гаплашиш икки ёки ундан ортиқ кишиларни муомала қилишлари, бирор нарса масала ёки воқелик ҳақида мулоҳаза ёки мунозара олиб боришлари, келишишлари ёки келишишмасликларидир. Гапириш аввал белгиланган режа асосида фикрни баён қилишлари бирор нарса имокнини беради. Гапиришда эса фақат фикрни ифодалаш маҳорати талаб этилади. Гапириш ва гаплашиш нутқининг тузилишида ҳам муҳим фарқ бор.

Гаплашиш жараёнида кўпроқ саволлар муҳим ўрин тутади гапиришда эса камроқ саволлар учрайди.

Гапиришга нутққа ундовчи сабаб мотив таъсир қилади. Бу гапирувчининг муомала қилишга бўлган эҳтиёжидан юзага келади. Муомала қилишга ундовчи сабаблар 3 гуруҳга бўлинади.

1. Маънавий билим олишга, дунёқарашни кенгайтиришга ундовчи мотивлар.
2. Ахлоқий мотивлар
3. Ҳиссиётли ва гўзаллик мотивлари.

Гапиришга ўргатишнинг муваффақиятли бўлиши ана шу мотивлар кучига мунтазамлигига ва барқарорлигига боғлиқ.

Чет тилида нутқ шаклланиши она тилига нисбатан мураккаброқ шароитда ўтади. Таълимнинг бошланғич босқичида нутқ шаклланишининг биринчи ва иккинчи босқичи она тилида ўтади, яъни ўқувчи ички ҳиссиётини аввал она тилида режалаштиради уни ифодалаш учун она тилида восита ва усул танлайди сўнгра эса уларни чет тилига фикран таржима қилади. Методика фани олдида нутқ шаклланиши ва муомаланинг содир бўлиш қонуниятларини ҳисобга олиш юзасидан қуйидаги муомалалар мавжуд.

1. Таълим бериш учун ўқувчиларда билим олишга бўлган ҳоҳиш эҳтиёжини пайдо қилиш.
2. Таълимни вазиятга мослаштириш.
3. Таълим кўникма ва малакаларини шакллантиришга ижобий таъсир қиладиган воситаларини топиш ва қўллаш.
4. Гапиришга оид бўлган кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш.
5. Интерференция доирасини белгилаш.

Маълумки нутқ фаолияти турлари бир-бири билан узвий боғлиқ гапириш нутқ фаолиятининг репродуктив тури сифатида тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш турлари билан яқин алоқада.

Гапириш ва тинглаб тушуниш жараёнида ички нутқ фаол иштирок этади. Агар тингловчи нутқни ички нутқи ёрдамида такрорламаса уни тушунмайди. Гапирувчи

талаффуз қиладиган ичкий нутқида такрорлайди худди хаёлидан ўтказди. Гапириб ва тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг ўқиш ва ёзиш турлари билан узвий боғлиқ. Ёзув оғзаки нутқни қоғозга тушириш имконини беради. Ўқиш оғзаки нутқдан ёзувга ўтиш воситаси билан хизмат қилади.

Гапириш ва гаплашишга ўргатишни ташкил қилиш таълимнинг мақсади ва мазмунидан келиб чиқади.

Дастур талабларини ўрганиш ўқувчиларнинг оғзаки нутқига қўйилган талаблар мукамал эмас, балки бу талабларни янада конкретлаш ва такомиллаштириш лозим деган хулоса чиқаришга асос бўлади. Умумий тарзда ўқув дастури ўрта мактаб ўқувчилари хорижий тилни келажакда мустақил ўргана олишлари учун пойдевор ясаши лозим деб белгилайди. Ўқувчиларни хорижий тилларни бирида муомала қилишга ўргатиш ўқув дастури амалий мақсади ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг гапириш ва гаплашиш малакаларининг ривожланиши жараёнида уларнинг тафаккури, фикрлаш, диққат, олдиндан фараз қилишга оид малакалари ривожлантирилади. Гапиришга ва гаплашишга ўргатиш жараёнида ўқувчиларнинг мустақлиш ишлаш ижодий фаоллик, гўзалликка интилиш, дўстлик, ҳурмат, китобни севиш каби хислатлари ҳам ривожлантириб борилади.

Чет тилида гапира ва гаплаша оладиган бўлиш маълум тил билимини эгаллашни талаб этади. Гапириш умумий маънода ўз билим ва тажрибасини намоиш қилишда гапириш нутқини эгалаш учун тил материални билиш. Шу материаллар асосида нутқ ҳаракатини ижро этиш мавзуни билиш лозим.

Гапириш маъруза, суҳбат, сўраш, мурожаат, тушунтириш ва бошқа шаклда бўлиши мумкин. Нутқнинг қуйидаги турлари мавжуд.

1. ишонтириб гапириш
2. лирик гапириш
3. драматик гапириш
4. ахборот берувчи гапириш.

Гапиришнинг ҳар бир турида ҳам тил материал ахборот ҳажми ҳусусияти кабиларни ўзи танлайди. Гапирувчи учун энг мураккаб ҳодиса нутқ объектини аниқлаш ва фикрнинг баёний мантиқини белгилаш ҳисобланади.

Гаплашиш нутқи суҳбатдошдан гапириш, тинглаб тушуниш малакаларини талаб қилади. Шунинг учун ҳам гаплашиш нутқига ўргатиш гапириш ва тинглаб тушуниш малакаларининг ўстиришни тақозо этади. Кўпгина методик адабиётларда савол-жавоб машқларини бажариш гаплашиш нутқига ўргатишнинг ягона бўлмаса ҳам асосий йўли деб қараш кузатилади. Муомала жараёнидан фикр алмашиш фақат савол жавобдангина иборат бўлмай балки мураккаб ва хилма хилдир. Масалан,

1. Салом – алик: Guten tag! - Guten tag!
2. Илтимос: Herbert, gib mir bitte dein Buch.
Bitte.
3. Таклиф: Bitte, nehmen Sie Platz. Danke schon.
4. Ташаккур: Danke, ich bin sehr froh. Nicht zu danken
5. Маълумот: Ich war gestern in der Stadt-ach, so.
6. Кўрсатма: Das sind Bucher und Hefte-Sind sie fur uns?
7. Савол: Ist dieses Buch intressant?-Ja, intressant.
8. Маъқуллаш: Ist Peter der beste Schuler?- Ja Peter ist der beste Schuler in unserer Klasse.
Шубҳа: Ist das moglich?
9. Маъқуллаш: Mein Freund war gestern in der Stadt.
хайрон қолиш: - Ist das moglich?
10. Маъқуллаш: Das stimmt. Ich habe ihn in der Stadt gesehen
инкор: es ist nicht moglich. Er war gestern mit mir.
11. Илтимос: Ich bitte dich, mir zu helfen.
- Розилик: Aber gern
12. Илтимос: Komm bitte heute abend zu mir

Рад этиш: Weiss du, ich bin heute abend sehr beschäftigt.
Ich kann zu dir nicht kommen.

Юқоридаги мисоллар гаплашиш нутқида хос бўлган барча муомала шакллари қамраб ололмаса ҳам муомаланинг хусусий ҳодисаси фақат савол-жавоб эмаслиги кўрсатади. Шунинг учун ҳам гаплашиш нутқида ўргатиш фақат савол жавобга ўргатишдангина иборат эмас балки фикр алмашишга ўргатишдан иборат бўлиши лозим.

Гаплашиш нутқида ҳар доим 2 хил лўқма мавжуддир. Уларни шартли равишда 1. Ундовчи лўқма. 2. Жавоб лўқма деб аташ мумкин.

Ундовчи лўқма турли хил ахборотни ифодалаш мумкин. Масалан, воқелик ҳақида хабар бериш. Ўзга кишининг нутқини ифодалаш, шахс, нарса, ҳодисани тасвирлаш, хурсандчилик, хайрат, ташаккур ҳамда шахсий фикр, муносабат, ишонч, умид ва бошқаларни ифодалаш.

Жавоб лўқма орқали суҳбатдош истаган ҳаракатини бажаришга тайёр ёки тайёр эмаслигини рози ёки рози эмаслигини ифодалайди ҳамда суҳбатдошини тўлдирди. аниқлайди, изоҳлайди, маъқуллайди, рад этади. Тили ўрганилаётган мамлакат халқларига хос бўлган қоидаларни ўрганиш ва улардан муомала сифатида фойдаланиш муомаланинг табиийлигини таъминлайди. Немис, инглиз, француз миллати вакиллари билан суҳбатлашсангиз (йўқ) деган сўзни деярли ишлатмайдилар.

САВОЛЛАР:

1. Гапириш деганда нимани тушунаси?
2. Гаплашиш деганда-чи?
3. Гапириш ва гаплашиш қайси жиҳатлари билан бир-биридан фарқ қилади?
4. Гапириш нутқ фаолиятининг бошқа турлари билан қандай алоқада?
5. Гапиришга ўргатишдан қандай мақсад кўзланади?
6. Гапиришга ўргатишнинг мазмуни деганда нимани тушунаси?
7. Гапириш ва гаплашишни лингвистик сифатидан қандай тавсифлаш мумкин?
8. Қандай машқлар ёрдамида гапиришга ўргатиш мумкин?
9. Қандай машқлар ёрдамида гаплашишга ўргатиш мумкин?
10. Гапириш ва гаплашиш машқларига қандай талаблар қўйилади?

Тест саволлари:

1. Гапириш деганда нимани тушунаси?
 - а) Сўзлаш, сўзлашиш, тилдан оғзаки фойдаланиш. Фикрни оғзаки баён этиш.
 - б) Гапириш гаплашишдан фарқ қилади.
 - в) Гапирувчининг тил воситаларини мазмуни ва нутқ ҳолати билан онгли равишда боғлай олиши.
 - г) б,в жавоблар тўғри.
2. Гапириш ва гаплашиш қайси жиҳатлари билан бир-биридан фарқ қилади?
 - а) Гапириш бир кишининг гаплашиш эса икки ва ундан ортиқ кишиларнинг муомала қилишларидир.
 - б) Суҳбат ёки мулоқот тушинилади.
 - г) Ёдлаб олинган парчаларни такрорлаш.
3. Гапириш нутқ фаолиятининг бошқа турлари билан қандай алоқада?
 - а) Ишонтириб гапириш, лирик гапириш, драматик гапириш.
 - б) Гапириш, тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш турлари билан яқин алоқада.
 - в) Гапиришга оид бўлган кўникма ва малакаларни таркиб топтириш.
 - г) Гапириш жараёнининг натижаси нутқ бўлиб ҳисобланади.
4. Гапиришга ўргатишнинг мазмуни деганда нимани тушунаси?
 - а) Маъруза, суҳбат, сўраш, мурожаат, тушунтириш ва гапиришга ўргатишнинг мазмунидир.
 - б) Оғзаки нутқни ривожлантириш.

- в) Чет тилида бевосита мулоқот юритиш.
 - г) Маҳоратни ишга солиб гапиришга ўргатиш.
5. Қандай машқлар ёрдамида гапиришга ўргатиш мумкин?
- а) Гапириш, тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш машқлари орқали эришилади.
 - б) Грамматик ва лексик машқлар орқали гапиришга ўргатилади.
 - в) Психологик ва лингвистик машқлар орқали.
 - г) Ёзма ва оғзаки нутқ машқлари орқали.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И;В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида. М.Просвещение 1967 йил 199-248 бет.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тили таълимида ўқувчиларни фаол луғатини шакллантириш.

Мақсад: Ўқувчиларнинг лексика бўйича олаётган билим ва кўникмаларини ривожлантириш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларнинг асосий эътиборларини ўқувчиларнинг чет тилидаги сўз бойликларини фаол эгаллашларини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар, лексик минимум, "актив" минимум, "патенциал" минимум, "пассив" минимумларни ўргатишга оид дидактик материаллар.

РЕЖА:

1. Лексиканинг нутқ фаолияти турларидаги роли.
2. Ўрта мактаблар учун лексик минимум турлари.
3. Лексик минимум танлаш масаласи
4. Лексик минимум танлаш принциплари.
5. Лексик минимумнинг методик типологияси.
6. Лексиканинг тақсимооти.
7. Лексикага оид машқлар.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ

Лексика – юнонча Lexikos сўзга оид lexis – сўз, ибора, луғат бойлиги нутқ - фикрни шакллантириш ва ифодалаш усули, тилнинг реаллашуви, тилдан амалда фойдаланиш.

Нутқ фаолияти – тилдан амалда фойдаланиш жараёни тил тизимидан фойдаланган ҳолда муомала маданиятини ҳисобга олиб ахборотни қабул қилиш ва узатиш ҳамда кишиларга таъсир қилиш жараёни.

Лексик минимум – ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган сўз бойлиги.

Актив минимум – ўқувчи ўз фикрини оғзаки ёки ёзма равишда баён қилишда қўллайдиган сўз бойлиги.

Пассив минимум - оғзаки ва ёзма ахборот қабул қилиш учун хизмат қиладиган сўз бойлиги.

Потенциал минимум – ўқувчи ҳали ўз тажрибасида учратмаган лекин тинглаш ёки ўқиш жараёнида таний оладиган сўзлар.

Изохлаш – чет тили сўзи ифодалаётган тушунчани чет тили ёки она тилида қисқача тушунтириш.

Таржима - маънони бошқа тил воситалари билан ифодалаш.

Луғат – сўзларни алифбо шаклида жойлаштириш.

Ўрта мактабларда чет тилини ўргатишдан кўзланган амалий мақсад ўқувчиларни шу тилда муомалага ўргатишдир. Чет тилида муомала қила олиш учун ўқувчилар сўз бойликларини эгаллашлари зарур.

Тилдаги сўз бойликларини эгалламай туриб тинглаб тушуниш ва гапириш мумкин эмас. Тилни луғат таркибини эгаллаш ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтиради, уларнинг филологияга оид билимларини оширади. Маълум тилнинг луғат таркибига кирувчи сўзлар лексика дейилади. Лексика тилнинг ривожланувчи элименти ҳисобланади.

Инглиз методисти Геральд Пальмер эса қуйидаги принципларга асосланиб луғат тузди.

1. Сўзлар биринчи маъносига кўра луғатга киритилади.
2. Кўп сўз яшаш қобилиятига эга бўлган ўзак сўзлар танлаб олинади.
3. Бошқа сўзлар билан муносабатга осон киришадиган сўзлар.
4. Кўп учрайдиган сўзлар.

Кўриниб турибдики Пальмер луғатида юқоридаги методистлар асосланган принцип охириги ўриндан жой олган.

Лексик минимум танлаш масалалари билан профессор К.А.Ганшина ва И.А.Грузинскаялар шуғулландилар.

Нутқда қўлланиш принципи. Ушбу принцип сўзларнинг текстдаги қўлланиш сонига асосланади. Шунга кўра лексик минимумга ўрта мактаблар учун мўнжалланган текстларда кўп учрайдиган сўзлар киритилади.

Ўрта мактаблар учун танланган лексик минимум 3 гуруҳга бўлинади.

- А) актив минимум
- Б) пассив минимум
- В) потенциал минимум

Актив минимумга ўқувчи ўз фикрини оғзаки ёки ёзма равишда баён қилишда қўллайдиган сўз бойлиги киритилади. Ушбу лексик бойлигини ўқувчилар репродуктив равишда ўзлаштириб олишлари зарур.

Пассив минимум деганда оғзаки ёки ёзма ахборотни қабул қилиш учун хизмат қиладиган сўз бойлиги тушунилади. Актив ва пассив минимум деганда ўртасидаги чегара тўрган эмас. Кишининг актив минимумига кирувчи сўзлар гапириш ва ёзиш жараёнларида қўлланмаслиги пассив минимумга айланиши ёки пассив минимумдаги сўз бойлиги машқ ёрдамида актив минимум қаторига қўшилиши мумкин. Амалда биринчи ҳолат осонроқ содир бўлади. Яъни актив лексик минимум пассив минимумга тезроқ айланади.

Чет тили ўқитиш методикасида лексик минимум танлиш бирлиги масаласи ҳам муомаладир. Танлаш бирлиги ҳақида турлича фикрларнинг мавжудлиги фикримизга далил бўла олади. Умумий методика муаллифларнинг фикрига кўра танлаш бирлиги сифатида сўз маънони олиш мақсадга мувофиқдир.

Изоҳлаш деганда чет тили сўзи ифодалаётган тушунчани чет тили ёки она тилида қисқача шарҳлаш назарда тутилади.бу усул одатда чет тилидаги сўз маъноси она тилидаги сўз маъносидан фарқ қилганда ёки тиллардан мавжуд бўлмаганда қўлланилади.

Таржима – бу маънони бошқа тил воситалари билан қайта ифодалашдир. Бу усул аниқ тежамкор ҳисобланади.

Ўқувчилар лексик материал билан танишганларидан сўнг улар бу материални машқлар ёрдамида мустақкамлайдилар. Ҳар бир сўз оғзаки нутқ ва ўқиш мобайнида рецептив ва репродуктив равишда машқ қилиниши зарур. Машқлар қуйидаги кетма-кетликда тузилади. Сўз билан таништириш, бирламчи мустақкамлаш, тренеровка ва сўзнинг нутқда мустақил қўллаш. Лексик машқларни 3 гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Рецептив машқлар
2. Репродуктив
3. Рецептив - репродуктив машқлар

САВОЛЛАР:

1. Лексика нима учун нутқ фаолиятининг турларида қандай рол ўйнайди?
2. Лексик минимум деганда нияни тушунасиз?
3. Лексик минимум танлаш қандай тарихга эга?
4. Методистлардан кимлар лексик минимум масалалари билан шуғулланганлар?
5. Лексикани тушунтиш усуллари қандай?

Тест саволлари.

1. Лексика нутқ фаолиятининг турларида қандай роль ўйнайди?
 - а) Лексика тилнинг энг асосий ривожлантирувчи элементидир.
 - б) Тилдан амалда фойдаланиш учун сўз бойлигига эга бўлиш зарур.
 - в) Пассив минимум даражасида аҳамияти бор.
 - г) б, в жавоблар тўғри.
2. Лексик минимум деганда нимани тушунасиз?
 - а) Маънони бошқа тил воситалари билан ифодалаш.
 - б) Оғзаки ва ёзма нутқ учун хизмат қиладиган сўз бойлиги.
 - в) Ўз фикрини оғзаки ва ёзма баён этишда қўллайдиган сўз бойлиги.
 - г) Ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган сўз бойлиги.
3. Лексикани тушунтириш усуллари қандай?
 - а) Актив, пассив ва потенциал минимумлар орқали тушунтирилади.
 - б) Рецепттив, репродуктив ва рецепттив-репродуктив машқлар орқали тушунтирилади.
 - в) Эркин танланади.
 - г) Луғатлар орқали тушунтирилади.
4. Методистлардан кимлар лексик минимум масалалари билан шуғулланганлар?
 - а) С.К.Фаломкина.
 - б) М.В.Ляковицкая.
 - в) Инглиз методисти Геральд Палмер шуғулланган.
 - г) А.А.Миролюбов.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида. М.Просвещение 1967 йил.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К. Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Грамматик материаллар устида ишлаш.

Мақсад: Ўқувчиларга грамматика ҳақида маълумот бериш.

Грамматик материални тушунтиришга ўргатиш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларда чет тиллари грамматикасини ўрганиш бўйича малака, кўникма ва билимларини такомиллаштириш.

Кўргазма: Стендлар, грамматика ўргатишга мослаштирилган дидактик материаллар.

Режа:

1. Грамматика ҳақида тушунча.
2. Грамматиканинг нутқ фаолиятидаги роли.
3. Грамматик материал танлаш.
4. Грамматик материални тушунтириш.
5. Грамматикага оид машқлар.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ.

Грамматика – тилнинг грамматик кўриниши, тилнинг грамматик кўриниши ҳақидаги фан.

Грамматик шакл – грамматик ҳодисанинг ташқи кўринишини ифодаловчи воситалари.

Грамматик маъно – грамматик ҳодисани мисолдан қоидага ўтиш йўли билан тушунтириш.

Лексик усул – грамматик ҳодиса таржимаси, маъноси ва қўлланилиши тақдим қилинади.

Модел – тил бирликларининг шартли ишоралар ёрдамида ифодаланиши.

Синтактик модел – маълум жумла тузилишига оид андоза.

Грамматик наъмуна – маълум синтактик ва морфологик хусусиятга эга бўлган бир турдаги жумлалар.

Маълумки, грамматик қонуниятлар асосидан сўзлардан сўз бирикмалари ва жумлалар ташкил қилинади. Бу нутқнинг тушунарли бўлишини таъминлайди. Грамматика атамаси куйидаги маъноларни ифодалайди; 1) тилнинг грамматик қурилишини; 2) тилнинг грамматик қурилиши ҳақидаги фани; 3) амалий грамматикани, яъни конкрет тилга оид бўлган грамматик қоидалар, грамматик ҳодисаларнинг тавсифи, грамматик кўникма ва малакалар.

Ҳозирги кунда грамматикага оид билим, кўникма ва малакаларининг чет тилларни эгаллашдаги ролини ҳеч ким инкор этмайди. Грамматик шакл ва тузилмаларни таниш ва маъносини англамай туриб нутқни тинглаб ёки матнни ўқиб тушуниш мумкин эмас. Уларни қўллашни билмасдан туриб, ўз фикрини шакллантириш, оғзаки ёки ёзма баён қилишни тасаввур этиш қийин.

Грамматик ҳодисалар ҳақида гапириб академик Л.В.Шчерба ажойиб мисолни келтиради: «Глокая куздра штекс будланула бокра и нудрайчи бокренка». Ушбу жумлалардаги сўзлар ҳеч қандай маънога эга эмас, лекин жумладаги сўзлар рус тили грамматик ҳодисалардан куйидагиларни билиб олиш мумкин.----ая ---а ----о ---- ла ----а и - --- и ---- а. Ушбу жумланинг шаклий грамматик курсаткичлари орқали ўқувчи биринчи сўзнинг сифат эканлигини ва у сўздан кейин женский роддаги от тўрганлигини, отни аниқлаб келаётганлигини, от женский родда бўлганлиги учун - а кушимчасини олиши ва кесим феълининг утган замон шакли орқали ифодаланганлигини, кесимдан кейинги сўз –а кушимчаси орқали тушум келишигидаги тўрганлигини ва мужской роддаги от эканлигини осонликча тасаввур қилиши мумкин.

Ўрганилаётган тил грамматикасини ўзлаштириш назарий, амалий ва умумтаълим аҳамиятга эга. Чет тили грамматикасини ўрганиш жараёнида ўқувчилар она тилларига хос бўлмаган лингвистик ҳодисаларга учрайдилар, янги грамматик ҳодисаларнинг ўзлаштириб оладилар, масалан; немис тилидаги артикл, предлог ўзбек тилига хос эмас. Она тилида мавжуд бўлган грамматик ҳодисаларни чет тилида ўрганиш она тили грамматикасининг чуқурроқ ўзлаштириб олишга ёрдам беради.

Чет тили грамматикасини ўзлаштириш ўқувчиларнинг тафаккурини ривожлантиради, кузатувчанлик, таҳлил қилиш қобилиятини ўстиради ва хотира ҳажмини кенгайтиради. Кискаси грамматикани ўрганиш чет тилни эгаллашни енгиллаштиради ва тезлаштиради.

Шунга қарамасдан методика тарихида грамматикага турлича муносабатда бўлинган. Масалан; грамматик таржима методи тарафдорлари тил ўрганиш деганда асосан грамматикани эгаллашни тушунганлар. Грамматика маълум тизим ва қоидалар асосида ўрганилган.

Грамматик таржима методларидан кейин чет тили таълимига кириб келган тўғри метод тарафдорлари эса гшграмматик қоидаларни умумдан рад этганлар хатто В.Фиеторнинг тўғри методлар ҳақидаги китобчасидаги «йўқолсин грамматик қоидалар!».
«Грамматик қоидаларга ўлим»деган шиорларни ўқиймиз.

Онгли қиёсий метод тарафдорлари грамматикани ўрганишга жиддий эътибор берганлар. Грамматика тилнинг алоҳида аспекти сифатида ўрганилган. Грамматик қоидалар системали равишда ўрганилиб, уларга оид машқлар мунтазам бажарилди.

Грамматик ҳодисаларни нутқ фаолиятининг турларида қўллай оладиган бўлиши учун ўқувчида грамматик кўникмаларни шакллантириш керак. Грамматик кўникма

деганда грамматик ҳодисани онгли равишда нутқ қоидабини бузмай қўллаш олиш тушунилади. Грамматик кўникмалар нутқ фаолияти турларининг таркибий қисмини ташкил қилади.

Нутқ фаолиятининг рецептив ва репродуктив турларига хос бўлган грамматик кўникмалар бир-биридан фарқ қилади. Гапиришга хос бўлган грамматик кўникмалар деганда грамматик ҳодисаларни хатосиз автоматизм даражасига кўтарилган, муомалага йўналтирилган ҳолда оғзаки нутқда фойдаланиш тушунилади.

Грамматик кўникмаларни морфологик ва синтактик кўникмаларга ажратилади. Морфологик кўникмаларга оғзаки нутқда артикл қўшимчаларини, сифат, феъл, олмош ва бошқа туркумланини гапларда тўғри қўллаш ва бошқалар тушунилади. Синтактик кўникмаларга эса гапда сўз тартибини тўғри белгилаш, нутқда гап турларидан тўғри фойдаланиш ва бошқалар киради.

Ёзма нутқни идрок қилиш ва шакллантиришга асос бўлган морфологик ва синтактик кўникмалар шаклланишида худда оғзаки нутқ сингари механизмлар иштирок этади, бироқ уларга график ва орфографик кўникмалар қўшилади.

Ёзма нутққа хос бўлган кўникмаларидан қуйидаги жиҳатлари билан фарқ қилади яъни, фикрни ёзма баён қилиш жараёни нутқдан фарқли равишда тўхташ, текстни қайта кўриб чиқиш, таҳлил қилиш, тўғирлаш, аниқлаш, тузатиш имкониятини беради.

Нутқ фаолиятининг рецептив турларига хос бўлган кўникмалар рецептив грамматик кўникмаларни ташкил қилади. Рецептив грамматик кўникмаларни ташкил қилади. Рецептив грамматик кўникма деганда грамматик ҳодисаларни, оғзаки ва ёзма текстни таниб олиш ва тушуниш назарда тутилади.

Чет тили таълимида сарфланадиган нутқнинг ва талабларнинг чегараланганлигини грамматик материални танлаб олиш заруриятини калтириб чиқаради. Шунинг учун ҳам ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган грамматик ҳодисалар танлаб олиниши зарур. Танлаб олинган грамматик ҳодисалар грамматик минимумни ташкил қилади.

Методикада грамматик минимумни икки гуруҳга ажратиш қабул қилинган. Биринчи гуруҳга нутқ фаолиятини тинглаб тушуниш ва ўқиш турларига хос бўлган грамматик ҳодисалар киради, уларни рецептив грамматик минимум дейилади. Иккинчи гуруҳга нутқ фаолиятининг гапириш ва ёзиш турларига хос бўлган грамматик ҳодисалар киради, уларни репродуктив грамматик минимум дейилади.

Грамматик минимум танлаш а) танлаш объекти, б) танлаш манбаи, в) нутқ фаолиятининг турларини ҳисобга олиш масалаларини ҳал қилиш билан узвий боғлиқ.

Грамматик шакл маъно ва тузилма (структура танлаш объекти ҳисобланади, масалан *Er liest (lesen), Er läuft (laufen)*) мисоллари феълнинг ҳозирги замон учинчи шахс бирлик шаклини ифода қилади. Бирликда юқоридаги иккала шакл ҳам бир маънони англатади. Танлаш объекти сифатида фақат бир компонентли структура хизмат қилмай, балки кўп компонентли структуралар ҳам хизмат қилади, масалан, *Ein neues Gedicht, ein neuer Text; Er will (darf) im Garten spielen*. Танлаш объекти сифатида оғзаки нутқ учун тил сохибларининг оғзаки нутқи, бадиий асар қаҳрамонларининг нутқлари хизмат қилади. Бундан ташқари оғзаки бадиий усул ҳам киради.

Ёзма нутқ учун танлаш манбаи сифатида китобий услуб, ёзма манбалар хизмат қилади.

Шуни айтиш керакки, оғзаки ва ёзма нутқ учун танланган минимумлардаги грамматик ҳодисаларнинг кўпчилиги бир-бирига мос келади.

Грамматик минимум маълум принциплар асосида танланади. Грамматик минимумнинг структурасига мувофиқ танлаш принциплари ҳам рецептив, ҳам репродуктив минимум учун алоҳида белгиланади.

Грамматик ҳодисанинг нутқ ҳодисанинг нутқ фаолиятини мазкур турида кенг тарқалганлиги танлашнинг умумий принципи ҳисобланади. Рецептив минимум учун махсус принцип грамматик форманинг кўп маънолигидир. Репродуктив минимум учун эса қуйидаги махсус принциплар тавсия этилади: а) шаклнинг намунавийлиги, б) қарши асоциациянинг йўқлиги, в) синонимларнинг бўлмаслиги.

Шаклнинг намунавийлиги деганда, унинг эталон (андаза) хизматини бажара олиши назарда тутилади. Бу луғат минимумини таҳлил қилиш орқали аниқланади. Масалан, феълнинг Presens шаклини ўргатиш учун бу замоннинг ясашиш шаклларида куйидагилар танлаб олинади; а) негиздаги е унлиси і га ўзгарадиган кучли феъллар; nehmen, du nimmst, er nimmt, б) негизи t ёки d га тугайдиган кучсиз феъллар; arbeiten, melden, senden.

Қарши асоциациянинг йўқлиги принципини грамматик ҳодисаларнинг морфологик хилма-хиллигига нисбатан қўллаш керак. У грамматик шакл билан репродуктив грамматик минимум доирасидаги сўзларнинг конкрет гуруҳи ўртасида янада яқинроқ алоқа ўрнатиш имконини беради. Масалан, средний роддаги отларнинг кўплиги беш усул билан ясалади. 1.-er, das Buch – die Bücher, 2. – e, das Werk – die Werke, 3. –en, das Ohr – die Ohren, 4. – das Fenster – die Fenster, 5. –s, das Kino - die Kinos.

Бу сўз гуруҳлари билан ишланганда ҳар бир сўз гуруҳига оид машқлар бажарилгандан кейин иккинчисига ўтилади. Шунинг учун репродуктив грамматик минимумга алоҳида фарқловчи белгиларга эга бўлган сўзларга таалукли морфологик қоидаларни киритиш мумкин. Аксинча бир биридан ажратиб турувчи белгиси йўқ бўлган сўзларни ўқувчилар ёдлаб олишлари керак. Масалан, Das Heft ва Das Buch сўзларининг бир биридан ажратиб турувчи белгиси йўқ, иккала сўз ҳам бир бутунлиги, лекин уларнинг кўплик шакли турли қўшимчалар ёрдамида ясалади.

Das Heft – die Hefte, das Buch – die Bücher.

Средний роддаги кўп бўғинли отларнинг кўплик шакли е қўшимча билан ясалади, das Flugzeug – die Flugzeuge, Institut – Institute. Бу қоида репродуктив минимумга киритиш тавсия этилади.

Ўзбек мактаблари учун юқоридаги далилларининг учинчисини ҳисобга олиш муҳимдир. Ўзбек тилининг турк тиллари гуруҳига инглиз, немис, француз тилларининг ҳинд-европа тиллари оиласига мансублиги тил ҳодисалари ўртасида фарқнинг катталигига сабаб бўлади. Бу эса тиллар ўртасидаги интерференцияни янада кучайтиради.

Чет тили ўрганишда она тилининг салбий таъсири айниқса, репродуктив кўникма ва намуналарни шакллантириши ва ривожланиши яққол намоён бўлади.

Она тили ва чет тили грамматик ҳодисаларнинг маъносини ва қўлланилишини таққослаш асосида куйидаги грамматик ҳодисаларни фарқлаш мумкин.

1. Маъно ва қўлланиш жиҳатидан икки тилда ҳам мос келадиган грамматик ҳодисалар масалан, сифат даражаларида.
2. Маъно, ҳажм ва қўлланиши жиҳатдан она ва чет тилларида мос келмайдиган грамматик ҳодисалар, масалан, сўз тартиби, феълнинг ҳозирги замонда тусланиши отларнинг турланиши ва бошқалар.
3. Факт чет тилига хос бўлган грамматик ҳодисалар, масалан, артикль, предлог, грамматика, род.
4. Она тилига хос бўлган грамматика ҳодисалар.

Чет тилига грамматик материални 4 хил усул билан тақдим этиш мумкин. Бу усуллар куйидагилар.

1. Индуктив усул
2. Дедуктив усул
3. Лексик усул
4. Моделлар ёрдамида.

Индуктив усулини бошқача қилиб мисолдан қоидага ўтиш дейиш мумкин. Масалан, ўқитувчи дарак гапларда сўз тартибини тушунтириш учун доскага бир неча гапни ёзади. Ich wohne in Namangan. Karl liest ein interessantes Buch. Der Schuler geht in die Schule.

Дедуктив усулга мувофиқ аввал грамматик қоида баён қилинади. Ушбу қоидаларни асосида мисоллар келтирилади. Масалан, феълларнинг ҳозирги замон шакли, феъл ўзагига шахс – сон қўшимчаларининг қўшилиши билан ясалади. Ich mach-e, du mach-st? Er mach-t; wir mach-en, ihr mach-t, sie mach-en.

Лексик усул билан тилда кам учрайдиган грамматик ҳодисалар тушунтирилади. Бу усулга кўра ўқувчилар конкрет грамматик ҳодисалар билан таништирилади ва бу ҳодисаларни таржимаси, маъноси ва қўлланилиши кўрсатилади. Масалан, es gibt ибораси «бор» деган маънони ифодалайди. Ушбу ибора билан қўлланилган отлар аккумулятив келишигига киради. In der Klasse gibt es einen Tisch, ein Tafel.

Моделлар ёрдамида грамматик ҳодисани тушунтириш методикада кенг тарқалган усулдир. Модел деганда ўрганилаётган тилнинг фонетик, лексик ва грамматик нормалар талабларига жавоб берадиган шартли ишоралар билан ифодаланган ва муомаланинг потенциал, абстракт, энг кичик берлигини назарда тутати. Шундай қилиб, модел деганда тил бирикларининг шартли ишоралари ёрдамида ифодаланишини тушуниш мумкин.

Синтактик модел асосига маълум жумла структураси андоза бўлади. Синтактик модел эга ва кесим муносабатининг шартли равишда ифодаланган ишоралари ҳисобланади. Масалан, S-Pv, S-Pn, S-Pv-O. Моделларидан S-эгани, Pv – феъл-кесимни, O – тўлдирувчини ифодалайди.

Грамматик материални тақдимоти куйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- а) янги грамматик материалларни тушунтириш.
- б) тушунганлигини назорат қилиш.
- в) таниш ва ифодалашга оид дастлабки машқларни бажариш.

Янги грамматика материални тушунтириш жараёнида унинг куйидаги 3 томонига эътибор бериш лозим

- 1) Грамматик шакли (форма)
- 2) Грамматик маъно
- 3) Грамматик ҳодисани қўлланилиши.

Куйидаги грамматик шакл бир маънони – феълнинг ҳозирги замон учинчи шахс маъносини ифодалайди. Er sieht. Er schlaft. Er lauft, Er arbeitet. Er nimmt. Аксинча грамматик шакл 2 хил маъно ҳам ифодалаш мумкин. Масалан, en кўшимча феълнинг ноаниқ шаклини - gthen, fahren, отнинг кўплик шаклида – die Karte – die Karten, die Uhr – die Uhren ифодалайди.

Чет тили грамматик ҳодисаси билан она тили грамматик ҳодисаси ўртасидаги фарққа алоҳида эътибор бериш керак. Масалан, Das ist eine Klasse, жумласи ўзбек тилига «Бу синф» деб таржима қилинади. Немис тилида гап ҳар доим кесим билан тузилади. Ушбу гапда кесим вазифасини sein ёрдамчи феъли бажаради. Немис тилидаги Ich habe einen Kugelschreiber жумласини ўзбек тилига «менинг шарикли ручкам бор», деб таржима қилинади. Бу гапда haben феъли алоҳида олинганда “эга бўлмоқ” деб таржима қилинади. Юқоридаги жумлаларни сўзма-сўз таржима қилиш англашилмовчиликка олиб келади.

Рецептив грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришдан кўзланган мақсад ахборотни қабул қилиш ва тушунишга хизмат қиладиган барча ишора ва кўрсаткичларни танитиш ва фарқ қилишга ўргатишдан иборатдир.

Ўқишни ўргатишда грамматик шакл асосий ролни ўйнайди. Грамматик шаклни фарқлай олмай туриб ёзма нутқни идрок қилиш ва унинг мазмунига тушуниш мумкин эмас.

Ўқишни ўргатиш жараёнида грамматик ҳодисаларга эътиборни қаратиш куйидагича амалга оширилади.

1. Грамматик ҳодисанинг белгилари ўқувчиларга тушунтирилади.
2. Тушунтирилган грамматик ҳодисани маъноси ҳақида тушунча берилади.
3. Мазкур грамматик ҳодисанинг аноним ҳодисалардан фарқи кўрсатилади.

Рецептив грамматик кўникмаларни шакллантиришда кўмакчи сўзларни бўлиши катта аҳамиятга эга.

Бундай сўзларга артиклар, предлоглар, боғловчилар, юкламалар киради рецептив грамматик материалларга оид қоидаларни изоҳлаш ҳамма вақт комплексли, қўлланиши керак бўлган лексика билан боғланган бўлиши лозим.

Грамматик билимларни кўникма ва малака даражасига етказиш ўқувчидан кўплаб машқ бажаришни тақазо этади. Грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришга оид машқлар икки гуруҳга а) тайёрлов ва б) нутқ машқларига бўлинади.

Тайёрлов машқларига асосан грамматик шакллар устида ишлаш машқлари киради. Масалан, сўз туркумларига оид машқлар.

- Феълларни тегишли замонга қўйиб гапларни кўчиринг;
- гапларни мос келган феъллар билан тўлдириг;
- гапларни сўроқ шаклида кўчириб ёзинг;

- намунага қараб гап тузинг;
- икки содда гапдан қўшма гап тузинг;
- кўчирма гапларни ўзлаштирма гапларга айлантиринг;
- гапларни мажхул даражада ёзинг.

Нутқ машқларига нутқ фаолиятини турларида бажарилган машқлар киради. Бундай машқлар нутқ малакаларини ривожлантириш учун хизмат қилади.

- Расмдаги ситуацияни ўтган замонда тасвирланг;
- Текстни тингланг ва қахрамонларни хулқини баҳоланг.

САВОЛЛАР:

1. Грамматика атамасини қандай маъноларини англатади?
2. Турли хил методлар тарафдорлари грамматикага қандай муносабатда бўлганлар?
3. Грамматик минимум нима ва унинг қандай турлари мавжуд?
4. Грамматик минимум қандай принциплар асосида танланади?
5. Грамматик материалларни ўзлаштиришдаги қийинчиликлар нималарга боғлиқ?
6. Она тили грамматик ҳодисалари билан таққослаш асосида чет тили грамматик ҳодисаларни қандай турларга бўлиш мумкин.
7. Грамматик материал тақдимотининг а) индуктив, б) дедуктив, в) лексик, г) моделларни ёрдамида тушунтириш усули нимадан иборат?
8. Ўқувчилардан янги грамматик материал билан таништиришда а) тушунтириш, б) назорат, в) дастлаб машқ босқичларни изоҳланг.

Тест саволлари:

1. Грамматика атамаси қандай маъноларни англатади?
 - а) Тилнинг грамматик кўриниши, тилнинг грамматик кўриниши ҳақидаги фан.
 - б) Тил бирликларининг шартли ишоралар ёрдамида ифодаланиши.
 - в) Маълум синтактик ва морфологик хусусиятга эга бўлган бир турдаги жумлалар.
 - г) Маълум жумла тузилишига оид андоза.
2. Грамматик минимум нима ва унинг қандай турлари мавжуд?
 - а) Нутқ фаолиятини ташкил этилишини.
 - б) Икки гуруҳга бўлинади; 1. Нутқ фаолиятини тинглаб тушуниш ва турлари, 2. Гапириш ва ёзиш турлари киради.
 - в) Грамматик ҳодисанинг ташқи кўринишини ифодаловчи воситалари.
 - г) Грамматик ҳодисани мисолдан қоидага тушиш йўли билан тушунтириш
3. Грамматик материалларни ўзлаштиришдаги қийинчиликлар нималарга боғлиқ?
 - а) Ушбу йилда илк бор шуғулланаётганлиги.
 - б) Грамматик машқларнинг номукаммалиги.
 - в) Она тилининг салбий таъсири ва тиллар ўртасида интерференциларга боғлиқ.
 - г) Фақат чет тилига хос бўлган грамматик ҳодисаларга боғлиқ.
4. Она тили грамматик ҳодисалари билан таққослаш асосида чет тил грамматикасини қандай турларга бўлиш мумкин?
 - а) Артикл, предлог, грамматика, род.
 - б) Индуктив, Дедуктив, лексик ва Моделлар ёрдамида ўргатиладиган усул.
 - в) Грамматик ҳодисанинг белгилари, маъноси ҳақида тушунча берилади.
 - г) Мазкур грамматик ҳодисанинг аноним ҳодисалардан фарқи кўрсатилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в не язўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Тинглаб тушунишни ўргатиш.

Мақсад: Нутқ фаолиятининг тури бўлмиш тинглаб тушуниш ҳақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларни тинглаб тушуниш малака ва кўникмаларининг такомиллашганлигини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар қўлда тайёрланган дидактик материаллар.

РЕЖА:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг тури сифатида
2. Тинглаб тушунишга қўйилган дастур талаблар.
3. Тинглаб тушунишнинг психологик механизмлари.
4. Тинглаб тушуниш жараёнининг муваффақиятини белгиловчи омиллар.
5. Тинглаб тушуниш жараёнига оид қийинчиликлар.
6. Нутқни тушуниш даражаси ва тушунишни аниқлаш даражаси.
7. Тинглаб тушунишни ўргатиш машқлари.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ.

Аудирование – тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.

Рецептив – рецепцияга оид; идрок ва қабул қилишга оид рецептив нутқ

Аудитив – тинглашга мўлжалланган; аудитив восита машқ ва программа.

Акустик – акустикага оид, акустик қийинчилик; талаффузи акустик аузицион аппозицион, артикуляцион қийинчиликлар.

Визуал – кўришга мўнжалланган восита, нарса, ҳодиса, кўргазмали восита.

Фонетик – фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қиладиган машқ.

Интонация – оҳанг, баланд – паст оҳанг.

Оператив – хотира тури, қисқа муддатли хотира.

Фонема – сўз ва морфеманинг маъносини фарқлашга хизмат қиладиган нутқ товуш типни тасаввурдаги товуш типни.

Индивидуал – бир шахсга оид ёндашиш принципи.

Қийинчилик – лисоний тафовут ҳосиласи ташкилий камчилик оқибати.

Аудио текст – аудио матн материаллари, ҳажми, мазмуни; аудио текстни тинглаш, тайёрлаш, тушуниш, эшитириш.

Нутқни тинглаб тушуниш ҳар хил вазиятда ўтиши мумкин. Масалан, суҳбатдош билан бевосита мулоқотда, ўқув машғулотларида, театрда, радио эшитишда телефон орқали суҳбатлашганда ва ҳ.к

Чет тил ўқитувчилари эса ушбу талабларга ижодий ёндошишлари керак.

Тинглаб тушуниш учун қуйидаги психологик механизмлар хизмат қилади: нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ муддатли ва қисқа муддатли хотира, олдиндан фараз қилиш ва фикрлаш.

Нутқни тинглаш қобилияти қуйидаги компонентлардан иборат:

а) фонематик тинглаш қобилияти,

б) фонетик тинглаш қобилияти,

в) интонацион тинглаш қобилияти.

Фонематик тинглаш қобилияти фонемаларнинг фонологик (маъно ажратувчи) хусусиятларини фикрлаш учун хизмат қилади. Натижада тингловчи соат сўзини *satt* сўзидан [a] унлисининг чўзиқлик ёки қисқалик белгиси орқали фикрлайди.

Фонетик тинглаш қобилияти эса нутқ товушларининг фонетик (маъно ажрамайдиган) хусусиятларини фикрлаш учун хизмат қилади. Нутқ товушларининг фонетик хусусиятларини фарқлай олмаслик ва натижада ифодалай олмаслик акцентни келтириб чиқаради.

Интонацион тинглаш қобилияти жумланинг интонацион структурасини фарқлаш учун хизмат қилади.

Тинглаб тушуниш жараёнида диққат муҳим ўрин тутди. Чет тилдаги нутқни тинглаб тушуниш ўқувчилардан диққатни нутқ мазмуни ва шаклига қаратишларини

тақозо қилади. Ўқувчиларни тинглаб тушунишга ўргатиш нутқнинг мазмун ва шаклининг баб-баробар идрок қилиш кўникма ва малакаларини шаклланиши ва ривожланишида ўз ифодасини топади. Бундай кўникма ва малакалар махсус машқлар ёрдамида шакллантирилади ва ривожлантирилади. Ўқувчилар аввал шаклга эътибор бериладиган тайёрлов машқларини бажарадилар.

Аста секин мазмунга эътибор орттириб борилади.

Нутқи тинглаб тушуниш чегараланган вақт шароитида содир бўлади. Тинглаб тушуниш механизмларининг энг муҳимларидан яна бири бўлган хотира икки турдан иборат: а) узоқ муддатли б) қисқа муддатли (оператив) хотира. Узоқ муддатли хотирада кишининг барча соҳага оид билимлари сақланади. Тинглаб тушуниш жараёнида фонема ва сўзларни таниб олиш, жумла тузилиши ва маъносини тушуниш узоқ муддатли хотирага боғлиқ.

Қисқа муддатли хотира бевосита муомала жараёнида идрок объекти сифатида кетма-кет содир бўлган акустик сигналларни эсда сақлаш учун хизмат қилади.

Сигналларнинг кетма-кетлиги анализ ва синтез жараёнини мураккаблаштиради. Сўзни танлаб олиш учун тингловчи сўздаги товушлар кетма-кетлигини эслаб қолиши керак. Бу вазифани қисқа муддатли хотира бажаради, яъни оператив хотира эндигина қабул қилинган нутқ бирликлари, сўзлар, жумла, бир неча жумла, бир бутун хабар, ахборотни тингловчи тушуниб етгунича сақланади.

Тинглаб тушуниш жараёнининг муваффақиятли ўтиши учун тингловчи маълум қийинчиликларни бартараф қилиши лозим. Бу қийинчиликлар қуйидагилар.

1. Тингловчининг индивидуал-ёш хусусиятлари билан боғлиқ бўлган қийинчиликлар.
2. Тинглаб тушуниш шароитлари билан боғлиқ бўлган қийинчиликлар.
3. Лингвистик қийинчиликлар.

Маълумки кишиларнинг нутқ тезлиги бир-биридан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам ўқувчиларни фақат ўқитувчи нутқини тинглашга эмас, балки бошқа кишилар нутқини ҳам тинглашга ўргатиш зарур.

Аудиотекстнинг ҳажми биринчи навбатда таълим босқичига, материалнинг мураккаблигига, ахборот манбаларига ва машқнинг бажарилиши ўрнига боғлиқ.

Аудиотекст танлашда қуйидаги талабларга амал қилиш зарур:

1. Текстлар ғоявий тарбиявий қимматга эга бўлиши;
2. Ўқувчиларнинг ёшига, уларнинг она тили ва чет тилдаги нутқ тажрибасига мос тушиши;
3. Ўқувчида кизиқиш уйғотадиган масалани ёритиши;
4. Аниқ, содда ва мантиқан тўғри қурилиши;
5. Нутқнинг турли шаклларини қамраб олиши;
6. Биринчи шахс тилидан ёзилмаслиги
7. Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги

Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчларни шартли равишда а) аудитив ва визуал таянчларнинг қўшилиши матн мазмунини тушунишини осонлаштиради.

Тингловчи фақат психологик қийинчиликларга дуч келмай, балки лингвистик қийинчиликларга ҳам учрайди.

Бироқ барча тилларда тушуниш учун қийинчилик туғдирадиган умумий ҳолатни ҳам кузатиш мумкин. Лингвистик қийинчиликлар фонетикага, лексикага, грамматикага ва стилистикага оид бўлиши мумкин.

Лексик қийинчиликлар сўзларнинг маъносини тушуниш билан боғлиқдир.

Грамматик қийинчиликлар морфологияга ва синтаксисга оид бўлиши мумкин. Грамматик омонимия ҳам тинглаб тушуниш жараёнида қийинчилик туғдиради.

Тинглаб тушуниш жараёнининг натижаси тингловчининг матн мазмунини тушунганлига ёки тушунмаганлиги ҳисобланади.

Жумлаларни тушуниш асосан жумланинг синтактик хусусиятига боғлиқ. Асосий қийинчиликни қўшма гапларни манتيқий-грамматик структурасини тушуниш туғдиради.

“Методика...” авторлари тушуниш жараёнининг кўйидаги босқичлари мавжуд эканлигини таъкидлайдилар:

1. Юзаки тушуниш;
2. Умумий тушуниш;
3. Тўлиқ тушуниш;
4. Танқидий тушуниш.

Тинглаб тушунишга махсус машқлар тизими ёрдамида ўргатилади. Бундай машқлар икки гуруҳдан иборат бўлиши мумкин: 1) тайёрлов машқлари; 2) нутқ машқлари. Лингвистик қийинчиликларни бартараф қилишга қаратилган тайёрлов машқлари тингловчида бир қатор кўникмаларни шакллантириб боради.

САВОЛЛАР:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
2. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
3. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик механизмлар хизмат қилади?
4. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчилик мавжуд?
5. Нутқни тушунтириш даражаси қандай фикрлар мавжуд ва тушуниш даражасини аниқлаш йўллари қандай?
6. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
7. Нутқ машқлари тайёрлов машқларидан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади.

Тест саволлари:

7. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
 - а) Тинглаб тушуниш психологик ва лингвистик хусусиятларга эга.
 - б) Хотира тури, қисқа муддатли хотира.
 - в) Тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.
 - г) Тинглашга мўлжалланган аудитив восита машқ ва дастур.
8. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
 - а) Сухбатдош билан бевосита мулоқот, театр, радио, телефон орқали сухбат ва ҳ.к.
 - б) Аудио матн материали, ҳажми, мазмуни тушуниш, эшиттириш.
 - в) Эркин тинглаб тушунишга эришиш.
 - г) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира малакаларининг эгалланганлиги.
9. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик омиллар хизмат қилади?
 - а) Сигналларнинг кетма-кетлигини таъминлаш.
 - б) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира олдиндан фараз қилиш ва фикрлаш.
 - в) Интонацион тинглаш қобилияти.
 - г) Фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қилади.
10. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчиликлар мавжуд?
 - а) Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчлар.
 - б) Тингловчининг индивидуал ёш хусусияти, тинглаб тушуниш шароитлари билан боғлиқ бўлган ва лингвистик қийинчиликлар.
 - в) Нутқнинг турли шаклларини қамраб олиши.
 - г) Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги.
11. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
 - а) махсус машқлар тайёрлов машқлари деб номланади.
 - б) Тайёрлов машқлари аввал шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
 - в) Бир шахсга ёндошиш принципи.
 - г) Кўришга мўлжалланган восита, нарса ходиса, кўргазмали восита.
12. Нутқ машқлари тайёрлов машқлардан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади?

- а) Ўқувчида қизиқиш уйғотадиган масалани ёритиш.
- б) Нутқ машқлари мазмун ва моҳиятни ифодаласа, тайёрлов машқлари шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
- в) Биринчи шахс тилидван ёзилмаслиги.
- г) аниқ, содда ва мантиқан тўғри қурилиши.

АДАБИЁТЛАР.

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
2. **Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.**
3. **С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном языке в не языковом вузе. М.Въсшая школа 1989 йил.**

Мавзу: Тили ўрганилаётган мамлакатларда таълим тизими.

Мақсад: Тили ўрганилаётган мамлакатлардаги таълим тизими ҳақида ахборот ва маълумот бериш.

Қутилаётган натижа: Ўқувчиларда тили ўрганилаётган мамлакатлардаги таълим тизими ҳақидаги тасаввурларини бойитиш, кўникма ва малакаларини ривожлантириш.

Кўргазма: Мамлакатлар фотоальбоми, хариталари.

Америка қўшма штатларидаги таълим тизими таркиби.

Мамлакат таълим тизимининг тузилиши қуйидагича:

- болалар 3 ёшдан беш ёшгача тарбияланадиган мактабгача тарбия муассасалари;
- 1-8 синфларгача бўлган бошланғич мактаблар (бундай мактабларда болалар 6 ёшдан 13 ёшгача ўқийдилар);
- 9-12 синфлардан иборат ўрта мактаблар (бу мактаблар 14-17 ёшгача бўлган болалар таълим оладилар) у қуйи ва юқори босқичдан иборат.

АҚШда навбатдаги таълим босқичи олий таълим бўлиб, у 2 ёки 4 йил ўқитиладиган коллеж ҳамда дорилфунунларда амалага оширилади.

Сўнги босқич дорилфунунлар ва бошқа олий ўқув юртлари таркибида ташкил этилган аспирантура ёки докторантуралардир.

АҚШ да мажбурий таълим 16 ёшгача амал қилади. Шуниси диққатга сазоворки, АҚШ мактабларининг битирувчи синф ўқувчиларидан ташқари барча ўқувчилар таътиллар пайтида асосан иш билан банд бўладилар. АҚШ мактабларида ўқув йили 180 кун. 1 соат дарс 45-50 минут.

Америка бой мамлакат лекин бу мамлакатда болалар 3 ёшга тўлгунларича оналарига турли моддий имтиёзлар бериш кўзда тутилмаган.

Фарзандларга қараб уйда ўтирадимми ёки энага ёллаб ишга тушадиларми, бу оналарнинг иши.

БОШЛАНҒИЧ МАКТАБ

Бошланғич мактабларнинг асосий вазифаси 6 ёшдан 15 ёшгача бўлган болаларга тўла қонли билим таълим бериш умуминсоний, ахлоқий ҳислатларга эга бўлиб шаклланиши таъминлашдан иборатдир.

Бошланғич синфларда ўқитиладиган ўқув предметлари ва дастурилари болаларнинг ёши муҳитига мослашган бўлиб, улар ўқувчиларнинг умумсаводхонлигини таъминлаб беришдан ташқари маълум даражада касб йўналишига ҳам эга бўлади.

Синфдан – синфга кўчириш ўқувчининг ёзуви, ўқиш тезлиги, хуснихати, арифметика, тарих, география, мусиқа ва санъат каби предметларни бошланғич синф дастури ҳамда дарсликлари доирасида қандай ўзлаштириб олганлигига қараб белгиланади.

ЎРТА МАКТАБ

АҚШ да тўлақонлик ўрта мактаб сирасига 10-11-12 синфлар киради. 7,8,9-синфларини аксарият ҳолда қуйи ўрта мактаб деб ҳам юритилади. Қуйи ўрта мактаб курсини муваффақиятли ўтаганлар юқори босқичга тўлақонли ўрта мактабга қабул қилинадилар.

Маълум даражада 9-синфни битирган юқори ўрта мактабларга танлов йўли билан қабул қилинадилар. Лекин юқори ўрта мактаблар ўқувчиларнинг билимига қараб табақалаштирилади.

Америкалик ёшларнинг ёшларнинг кўпчилиги ўрта мактабларни тугатгач, тегишли диплом ва махсус курсларни битирганликларини исботловчи ҳужжатлар оладилар. Ўқувчилар одатда маълум бир синфни, курс ёки мактабни яқунлашда тест синовларига жалб этиладилар.

Ўқувчилар билими қуйидагича баҳоланади.

А – 95 –100 балл;

Б – 85 – 92 балл;

С – 71- 80 балл;

Д – 65 – 70 балл;

Г – 0-64 балл (қониқарсиз).

Тест натижаларига кўра қониқарсиз баҳоланган ўқувчилар йил давомида маълум вақт ўтказиб синовдан қайта ўтказиладилар.

АҚШ ўрта мактаблари ўз ўқувчиларига уч йўналишда: академик, касбкор, умумий йўналишларда билим берадилар. Айни пайтда ўқувчиларга тўрт йўналишда ҳунар, касбкор асосларини бериб борилади.

Олий таълим

АҚШ олий таълим тўрт асосий босқичда амалга оширилади:

Кичик мутахассис, бакалавр, магистр, доктор. Олий таълимдаги босқичлар ўз олдига қўйган мақсади ва ўқув дастурлари жиҳатидан бир-биридан қатъий чегараланган. Биринчи босқич гарчи АҚШ олий таълим босқичи деб юритилсада, уларни вазифасига кўра биздаги махсус ўрта ўқув юртларига тенглаштириш мумкин. Бу босқич 2 йиллик коллеж шаклида амалга оширилиб, битирувчиларнинг 3F2 қисми 4 йиллик коллежларнинг 3-курсига қабул қилинадилар. Қолган бир қисми эса кичик мутахассис гувоҳномасини олади. 2 йиллик коллежларнинг 87% давлат ихтиёрида, қолган 13 % эса хусусийдир.

ФРАНЦИЯДА ТАЪЛИМНИНГ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахснинг ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларни тадбиркорликка, иш билармонлик ва омилкорликка ўргатиш, шунга яраша касбкорга эга қилишдан иборатдир.

Мамлакатда мактаблар давлат, хусусий, оралиқ мактабларига бўлинади. Ўқитиладиган предметлар ичидаги француз тили ва адабиёти, ўқиш ва ёзиш алоҳида аҳамиятга молик бўлиб, уларга ажратилган вақт, дарс: таркибининг 30%ни ташкил этади. Умуман таркибидаги 45 % дарслар гуманитар тарзда, қолганлари табиий фанлардир. Синфларнинг ўртача ҳафталик дарслари 26 соатдан иборат, дарсларнинг давомийлиги эса 60 минут синфлардаги болаларнинг сони 35-40, ўқув йили 5 чоракка бўлинади.

Бошланғич синфлардаги ўқиш эрталабки ва тушдан кейинги қисмларга бўлинади. Эрталаб ўқувчилар она тилидан, тушдан кейин эса математикадан ва бошқа фанлардан сабоқ оладилар. Франция мактабларида она тили ва адабиёти ва математика баъзи предметлари, тарих, география, меҳнат таълими, жисмоний тарбия предметлари эса ривожлантирувчи предметлар ҳисобланади.

Бошланғич таълим

Францияда бошланғич таълим мактабларда 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб этадилар. Бошланғич мактаблар фуқароларининг қандай миллатга, мамлакат фуқаролигига мансуб бўлишидан қатъий назар мажбурий ва бепулдир.

Бошланғич мактаб қўйиладиган асосий талаб ўқувчиларга ифодали ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш малакасини беришдан иборатдир.

Ўрта таълим.

Ўқувчилар 11 ёшда бошланғич мактабни тугаллаб, ўрта мактабга ўтадилар.

Ўрта таълим эса коллежлар ва лицейларда амалга оширилади.

Ўрта таълим 2 босқичда берилади.

1-босқич (11 ёшдан 15 ёшгача) 4 йил бўлиб энг кичик синф 6-синф, 5,4 ўрта 3-синф эса катта синф деб юритилади. Демак, синфларни рақамлаш юқоридан пастга қараб амалга оширилади.

Шундай қилиб 6,5-синфлар умумий ўрта таълим беради: 4-3 синфларда ўқувчиларга қобилияти ва мойиллигига қараб билим берилади.

Ўқувчилар умумий таълим ва техник лицейларни тугатганларидан сўнг бакалавр унвони ва диплом учун имтиҳон топширади. Ана шундай дипломларга эга бўлганларгина олий ўқув юртларига кириш ҳуқуқини қўлга киритадилар.

ГЕРМАНИЯДА МАКТАБ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМИ.

Яқинда “Немис халқаро ривожланиш фонди” таклифига мувофиқ бир гуруҳ педагог олимлар, мутахассислар таълим бошқарув ходимлари Германияда бўлдилар. Улар Ўзбекистон учун махсус тайёрланган “Таълим тизимида қиёсий таҳлил, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида таълимда юз берадиган ўзгаришлар” мавзuida ўтказилган семинарда иштирок этдилар. Ҳамда шу мамлакат таълим тизимларини ўрганиб қайтдилар.

Мактаб таълими.

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли яъни бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик мактабда тўла ҳафталик ўқишни битиради, кейин хунар техника билим юртида тўла бўлмаган ҳафталик ўқишида ўқийди ўқиш давлат мактабларида текин. Мактаб ўқувчиларига ўқув қўлланмаси асосан дарсликлар текин таъминланади.

Бошланғич мактаб ўқиш 6 ёшдан бошланади ва 4 йил давом этади. Шуни такидлаб ўтиш керакки дастлаб 2 йил ўқиш давомида болаларга баҳо қўйилмайди, уларга умумий ҳарактеристика бериш билан кифояланади. Бошланғич мактабда тўла 4 йиллик ўқишдан кейин ўқувчилар йўналиш босқичидаги мактабга ўтади. Бу ерда 5-6 синфлар босқичидаги йўналиш мактаб типига боғлиқ ёки боғлиқ бўлмаган ҳолда махсус дастур асосида ўқитилади, бунда болаларнинг ота-оналари мактаб типини танлаш ёки ўзгартириш имкониятига эга бўладилар.

Хунар техника таълими

Хунар таълими Германия таълим тизимида муҳим аҳамиятга эга, бунинг сабаби, Германиядаги юқори малакали ишчиларга бўлган талабнинг кучлилигидир. Юқори малака – инсонинг жамиятда мустаҳкам ва ишончли ўрин эгаллашни таъминлайди, унга меҳнат бозори талаблари ўзгарган тақдирда ҳам ишга жойлашиш имкониятларини яратади.

“Дуаль” тизимидаги хунар таълимнинг мазмуни умумлашган ҳолда фидирал тавсияномаларда кўрсатиб ўтилади. Биринчи йил давомида асосий хунар таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга таълуқли махсус фанлардан назарий асослар берилиб йирик корхоналарда амалий машғулотлар ўтказилади.

Иккинчи йил давомида махсус хунар таълими берилади. Ўқиш хунар мактаб ва ишлаб чиқариш таълими режасига биноан босқичма-босқич олиб борилади.

Учинчи йилдан сўнг битирув имтиҳонлари қабул қилинади. Имтиҳонлар асосан махсус комиссия томонидан қабул қилинади.

Имтиҳондан ўтган махсус касб-хунар эгаллаганлигини тасдиқловчи диплом берилади.

Олий таълим тизимида университетлар ва уларга тенглаштирилган олий ўқув юртлари энг ишончли таянч ролини ўйнайди. Бу олий ўқув юртларида ўқиш диплом олиш, магистр

унвонини олиш ёки давлат имтиҳонларини топшириш билан тугалланади. Шундан кейин ўқишни давом эттириб, докторлик даражасини олиш учун имтиҳон топширилади.

Тест саволлари:

1. Америкадаги таълим тизими қандай тузилган?
 - а) 3 синфгача мажбурий таълим сўнгра ихтиёрий таълим амалга оширилади.
 - б) 5 ёшгача боғчада, 6 ёшдан 13 ёшгача бошланғич мактаб, 14-16 ёшгача коллеж, дорилфунун, 10-11-12-синф ўрта мактаб.
 - в) Олий таълим ва махсус ўрта таълимдан иборат.
 - г) Бошланғич, мактабгача тарбия, ўрта ва олий мактаб.
2. Францияда бошланғич таълимга қайси ёшдан болалар жалб этилади?
 - а) 7-12 ёшдан.
 - б) Асосан 7-13 ёшдан.
 - в) Францияда бошланғич таълим мактабларида 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб этилади.
 - г) 5-10 ёшдан.
3. Германияда мажбурий таълим болаларнинг неча ёшгача давом этади.
 - а) Мажбурий таълим 11 йил давом этади.
 - б) Германияда мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишлидир.
 - в) Мажбурий таълим 11 йил давом этади.
 - г) Бошланғич таълим 4 йиллик таълим мажбурийдир.
4. АҚШ да олий таълим нечта босқичда амалга оширилади?
 - а) АҚШда олий таълим тўрт асосий босқичда амалга оширилади.
 - б) Олий таълим АҚШда икки босқичда амалга оширилади.
 - в) АҚШда олий таълим ягона босқичдан иборат.
 - г) Олий таълим АҚШда уч босқичда яқунланади.

Адабиётлар:

1. Тили ўрганилаётган мамлакатлар ҳақидаги географик, сиёсий-маданий расмлар ва плакатлар.
2. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Раҳмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
3. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.

МУНДАРИЖА

1. Чет тили таълимида ДТС
2. Янги педагогик технология ва унинг аҳамияти
3. Тест шакллари ва улардан фойдаланиш
4. Ноанъанавий дарс ва унинг турлари
5. Чет тили дарси ва уни режалаштириш
6. Ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолаш
7. Чет тилида ўқишни ўргатиш
8. Ёзув ва фикрни ёзма баён қилишни ўргатиш
9. Гапириш ва гаплашишни ўргатиш
10. Чет тили таълимида ўқувчиларни фаол луғатини шакллантириш
11. Грамматик материаллар устида ишлаш
12. Тинглаб тушунишни ўргатиш
13. Тили ўрганилаётган мамлакатларда таълим тизими